

ťanské spoločenstvá používajú víno pri náboženských obradoch (katolíci, evanjelici augsburského vyznania). *Prohibíciu alkoholu* podporujú v USA napr. baptisti, metodisti, mormóni a adventisti siedmeho dňa. Hospodárske dôsledky týchto rozličných postojov sa prejavujú v existencii tzv. mokrých (wet) a suchých (dry) oblasti v USA. Vhodným príkladom je Texas. Južná časť štátu, kde prevažujú luteráni a katolíci, je mokrá, kým severný Texas s prevahou baptistov a metodistov je suchý (Jordan-Rowntree, 1990).

Iným príkladom religiózne podmieneného rozšírenia rastliny je *citrónovník*. V staroveku bol rozširovaný, keď sa sadiť na rituálne účely ako "ovocie dobrého stromu" na každoročný sviatok stánkov - Sukkot u židov. Citrusový plod (Ertrog) spolu s kyticou z myrty, potočnej vrby a palmových listov držia veriaci v rukách počas sviatočných modlitieb (Franek, 1993, s. 61). S narastajúcou židovskou diasporou sa týmto spôsobom citrónovník rozšíril v stredoveku do celého priestoru Stredomoria (Rinschede, 1999, s. 172).

Pôsobením náboženského faktora možno vysvetliť absenciu určitých druhov domácich zvierat v niektorých oblastiach. Príkladom je *absencia chovu ošipáných* v islamských krajinách, v židovských oblastiach a u príslušníkov koptskej cirkvi. Absencia chovu súvisí so zákazom konzumácie bravčového mäsa v týchto religiách. Tabuizovanie mäsa ošipáných bolo podmienené názorom, že ošipané sú nečisté zvieratá. Mohlo to byť spôsobené obavami pred črevnými parazitmi (svalovec špirálovitý), čo sa napokon prenieslo do náboženských prikázaní, ktoré následne ovplyvnili spôsoby hospodárenia. Iné vysvetlenie odvodzuje tabuizovanie mäsa ošipáných od ekonomických a prírodných podmienok monoteisticky orientovaných púšťových nomádov, obývajúcich perifériu intenzívne poľnohospodársky využívaných území v povodí veľkých riek (Nil, Eufrat, Tigris). Keďže tu v dôsledku nevhodných prírodných podmienok chov ošipáných zlyhal, spôsobil tento neúspech trpkú reakciu ústupu od chovu ošipáných ako od nežiadúcej činnosti aj v oblastiach intenzívneho poľnohospodárstva (Rinschede, 1999, s. 172) a zakotvenie tohto prístupu do náboženských predpisov. Na druhej strane sa stretávame s úplne opačným prístupom k ošipánym v prostredí primitívnych plemien v Melanézii a na území Novej Guinei. Tu sú ošipané považované za posvätné zvieratá, ktoré je potrebné prinášať ako obeť predkom a následne konzumovať počas veľkých sviatkov. Konajú sa veľké hostiny, počas ktorých sa zvyknú skonzumovať takmer všetky ošipané, ktoré sa v dedine chovajú (Wrona, 1992, s. 226).

E. Isaac (1962) upozorňuje, že domestikácia hovädzieho dobytku bola motivovaná primárne religióznymi a nie hospodárskymi dôvodmi. V predhistorickom období bol predchodca hovädzieho dobytku obetným darom bohyni Mesiaca. Dôvod výberu práve hovädzieho dobytku súvisel s tvarom rohov, ktorý sa podobal uhnútemu kosáku

mesiaca v I. a III. štvrti. Hospodárske využitie zvierat bolo takto podľa E. Isaaca (1962) vedľajším produktom religiózne motivovanej domestikácie.

Špecifickým prístupom k hovädziemu dobytku sa vyznačuje hinduizmus, v ktorom sa uplatňuje kult kravy ako posvätného zvieratá. Má to ďalekosiahle dôsledky na hospodárstvo Indie, ktorá disponuje najväčšími stavmi hovädzieho dobytku na svete (cca 200 mil. ks), avšak bez patričného ekonomického efektu. Historické korene zákazu zabijania kráv siahajú do obdobia príchodu árijských kmeňov na indický subkontinent v 2. tisícročí p.n.l. Hinduisti veria, že kravu nemožno zabiť, lebo by sa tým prerušil reinkarnačný cyklus nejakého človeka. Krava musí preto zomrieť prirodzenou smrťou. Zabitie kravy je veľkým hriechom, ktorého dôsledkom je, že hriešnik sa v nasledujúcom živote narodí v tele psa alebo príslušníka skupiny nedotknuteľných. Hospodárske využitie kráv sa preto obmedzuje na mliečne hospodárstvo, využívanie dobytku ako ťažnej sily, na využívanie trusu na hnojenie a sušeného trusu ako paliva. Využíva sa aj koža uhynutých zvierat. Konzumácia hovädzieho mäsa je vylúčená (Wrona, 1992, s. 225-226).

Tabuizovanie niektorých pokrmov mohlo podporiť produkciu iných. Tak napríklad došlo k rozvoju rybného hospodárstva v katolíckych oblastiach, pretože tu sa ryba stala tradičným piatkovým pokrmom (pôstny deň). T. G. Jordan a L. Rowntree (1990) v tom vidia súvislosť s faktom, že apoštol Peter bol pôvodom rybár a ryba bola prvým kresťanským symbolom i tajným znakom vierovyznania. Na druhej strane niektoré kresťanské denominácie odmietajú konzumáciu rýb a ošipáných. Patria k nim adventisti siedmeho dňa. Tí napríklad pri misijnej činnosti na Pitcairne v južnej časti Tichého oceánu spôsobili zrútenie tunajšieho samozásobiteľského systému, pretože domorodí obyvatelia boli pred prijatím adventizmu silne závislí od rybieho a bravčového mäsa domácej proveniencie (Jordan - Rowntree, 1990). Ryby nekonzumujú ani brahmani a príslušníci ďalších kást s vysokým sociálnym statusom. Zákaz konzumácie rýb a mäsa z vodného vtáctva sa odôvodňuje v hinduizme posvätnosťou vody, ktorá má očisťujúci účinok (Rinschede, 1999, s. 174).

7.4.1.2. Relígie a sekundárny i terciárny hospodársky sektor

Pôsobenie medzi religióznymi systémami a sekundárnym a terciárnym hospodárskym sektorom možno dokumentovať na príklade Singapuru. Singapur sa napriek nedostatku vlastných prírodných zdrojov rozvinul v ostatných troch deceniách na dynamické hospodárske centrum Ázie. V religióznom obraze mesta hrajú dôležitú úlohu prelinajúce sa náboženské vplyvy a ideály. Začiatkom 90. rokov 20. storočia tvorili najväčšiu skupinu (53,9 %) vyznávači čínskych religii (konfucianstva, taoizmu a šťastí budhizmus). Zastúpení boli aj moslimovia (15,4 %), kresťania (12,6 %), hinduisti (3,5 %)

a v menšej miere sikhovia, bahaisti a iní. Takmer 15 % obyvateľov tvorili bezkonfesijsní (Baratta, 1996).

Vzťah medzi štátom a náboženstvom je v Singapúre ambivalentný. Na jednej strane sa štát správa k náboženským skupinám reštriktívne tým, že im nedovolí vyjadriť sa k ekonomickým otázkam, na druhej strane však štát využíva rozličné náboženské učenia na to, aby nabádal ich prívržencov k väčšiemu hospodárskemu úspechu. Takto napr. vyzývajú predstavitelia štátu príslušníkov islamských skupín, aby v súlade s Koránom tvrdo pracovali, cvičili sa v disciplíne a počas pôstneho mesiaca ramadánu rozvíjali vytrvalosť a odhodlanosť. Podobne sa apeluje na budhistické učenie, v ktorom sú za dôležité pokladané hodnoty ako sebadôvera, oddanosť, sebadisciplína a tvrdá práca. V prejavoch politických vodcov sa náboženské hodnoty označujú za základ hospodárskych úspechov Singapúru (Kong, 1996).

Pozitívny vzťah náboženstva a hospodárskeho rozvoja sa prejavuje v podpore religióznych objektov ako turistických atrakcií. Singapúr, ktorý trpí nedostatkom prírodných a historických atrakcií v štruktúre lokalizačných predpokladov cestovného ruchu, vynakladá veľké prostriedky na reklamu a propagáciu religióznych objektov, ktoré odporúča ako významné turistické lokality. Pri prezentácii mesta sa využívajú aj sviatky, z ktorých drvivá časť má náboženský pôvod. Postupne došlo ku komercializácii náboženských inštitúcií, ktoré využívajú kapitál multikonfesionálnych podnikateľov a investujú prostriedky do renovácie kostolov, kláštorov a iných objektov, ktoré následne prenajímajú na spoločensko-kultúrne podujatia. Religiózne objekty sa stávajú ohniskami, okolo ktorých sa rozvíja ďalšia infraštruktúra - ubytovacie a stravovacie zariadenia a obchod s náboženskými predmetmi. Religiózne inštitúcie sa v Singapúre čoraz viac správajú ako finančné inštitúcie a vedú finančnú politiku s cieľom maximalizovať zisky. S tým súvisí potreba efektívizácie ich manažmentu, čo tiež spôsobuje rozvoj ďalších aktivít. Príkladom tu môže byť softvérová firma Church Integrated Software (CIS), ktorá saturuje potrebu softvérov pre zabezpečenie kontroly a manažmentu cirkevných a religióznych inštitúcií (Kong, 1996).

7.4.2. Relígie a ekonomický rozvoj

Mnohé teoretické a empirické práce poukazujú na tesný vzťah medzi religiami a hospodárskym rozvojom. Vzhľadom na špecifickú úlohu, ktorú má náboženstvo v rámci možnosti rozvojových opatrení, rozlišujú C.K. Wilber a K.P. Jameson (1980) viaceré možnosti tohto vzťahu. Môžu sa prejaviť v rámci tradičného vzťahu medzi náboženstvom a individuálnym správaním sa osôb, ktoré majú osobitnú úlohu v rámci prijímania rozvojových opatrení a iniciatív. Týmto spôsobom môžu religiózne hodnoty a praktiky ovplyvniť a formovať priority a strategické rozhodnutia, ktoré sa týkajú

napr. úsporných opatrení, zavádzania nových technológií, vzdelávania detí, štruktúrovania trhu práce a podobne. Náboženské hodnoty môžu byť v závislosti od časopriestorového kontextu buď katalyzátorom, alebo brzdou zmien a hospodárskeho rozvoja (Park, 1994, s. 176).

Význam religiózneho vplyvu na hospodársky rozvoj sa zvýraznil v súčasnom období globalizácie, v rámci ktorej dochádza k užšiemu prepojeniu krajín v rámci systému svetovej ekonomiky a politiky. Dôležitú úlohu tu hrajú medzinárodné inštitúcie a organizácie, medzi ktoré sa zaradili aj mnohé náboženské inštitúcie. Príkladom sú viaceré medzinárodné kresťanské a islamské dobročinné organizácie (napríklad katolícka dobročinná organizácia Caritas International so sídlom vo Vatikáne realizuje dobročinné akcie v 128 krajinách sveta). V islame sú dary a poplatky z almužny (zakat) vyplácané v lokálnych mešitách a sú pomocou siete islamských organizácií distribuované do miesta potreby. Peniaze sa dávajú na podporu utečencom z území postihnutých vojnami (v poslednom desaťročí napr. v Bosne, Kosove, Sudáne, Čečensku). Financie sa tiež investujú do projektov rozvoja v chudobných krajinách s moslimskými menšinami (napr. v Keni a Tanzánii) (Rinschede, 1999, s. 178).

Náboženské doktríny môžu ovplyvniť etiku ekonomiky a môžu predstavovať v rozličných súvislostiach katalyzátory, ale aj prekážky v hospodárskom rozvoji. M. Weber (1930) zdôrazňoval pozitívne vplyvy kresťanstva, najmä protestantizmu na rozvoj kapitalistického podnikania a naproti tomu identifikoval negatívne vplyvy východných religii (bližšie pozri v časti 3.6).

Náboženstvo môže byť teda aj brzdou ekonomického rozvoja. W. Davis (1987) poukázal na názory mnohých ekonómov, že náboženstvo je významnou príčinou ekonomického zaostávania Myanmaru, ktoré viac ako 30 % regionálnych príjmov vynakladá na vydržiavanie státicsov budhistických mníchov a na udržiavanie a prevádzku kláštorov a svätýň (Rinschede, 1999, s. 178).

Ako upozorňuje G. Rinschede (1999, s. 180) tento spôsob uvažovania o vplyve náboženstva na hospodárstvo krajiny je málo diferencovaný. Katolicizmus v Taliansku sa môže javiť ako konzervatívna sila, avšak v Brazílii ako revolučná a pokroková sila. Rozličné vetvy budhizmu sa tiež rozdielne prejavujú v reláciách s hospodárskym rozvojom. Zatiaľ čo budhistickí mnísi v Japonsku hrajú pozitívnu úlohu v ekonomických rozhodovacích procesoch tým, že zdôrazňujú a hlásajú ideály spravodlivej a pokrokovej spoločnosti, na Srí Lanke možno identifikovať úzky vzťah medzi vplyvom postojov sinhálskych budhistických mníchov a hospodárskou zaostalosťou. Názory M. Webera (1930) relativizuje fakt, že škótske obyvateľstvo pohori a maďarská aristokracia sa od reformácie hlásila tradične ku kalvinizmu, avšak nikdy sa nestali významnými kapitalistami, a talianski obchodníci boli tradične katolíci, pričom prispeli výrazne k budovaniu kapitalistickej spoločnosti (Rinschede, 1999, s. 181).

Relácie medzi religiou a hospodárstvom sa neprejavujú len tým, že náboženstvo ovplyvňuje hospodársky rozvoj, ale aj recipročne môže hospodárska situácia spätne účinkovať na religiu. Podľa Davisa (1987) prívrženci myslenia M. Webera sa prikláňajú k záveru, že vzostup životného štandardu sa prejavuje poklesom religiozity, kým hospodársky úpadok a bieda vedú k šíreniu mesiášskych a charizmatických hnutí (Rinschede, 1999, s. 181).

7.4.3. Vzťahy náboženstva a hospodárstva v rozličných religióznych systémoch

7.4.3.1. Primárne religiózne systémy a hospodárstvo

Pri výskumoch problematiky vzťahov medzi religiou a hospodárstvom u primárnych religióznych systémov narážame na viaceré problémy. U týchto religii neexistujú žiadni zakladatelia a literárne doktrinálne texty, z ktorých by sme mohli vychádzať. Zvyčajne sa učenie týchto religii zachovalo ústnym podaním a koncentruje sa do bájí, príslaví a porekadiel, ktoré poukazujú na hospodárske aspekty života. U primárnych religii sa do určitej miery ukazuje, že náboženstvo nemôžeme považovať za úplne nezávislý faktor. Napriek tomu sa môžeme pokúsiť ilustrovať väzby medzi religiami a hospodárstvom na príklade Jorubov v západnej Nigérii a priľahlých územiach Beninu, Toga a Ghany. Jorubovia veria, že nebo a zem boli pôvodne úplne blízko spojené a ľudia si mohli brať potravu priamo z oblohy. Tento stav trval dovtedy, kým si nenásytní ľudia nezobrali príliš veľa potraviny a jedna žena svojimi rukami pošpinila nebo. Preto sa nebo odtiahlo ďalej a ľudia musia na svoju obživu tvrdo pracovať. V jorubských predstavách neexistuje, na rozdiel od protestantskej etiky, žiaden prísľub spásy alebo lepšieho života po smrti, ale existuje "záchrana" už na tomto svete. Pomocou rituálnych aktivít je možné uľahčiť si zaobstrávanie obživy a zmeniť svoj osobný osud. Ten sa u Jorubov vzťahuje predovšetkým na povolanie a úspech, rodinu a smrť. Nahromadenie majetku u Jorubov neslúži na dosiahnutie osobných cieľov, ale na získanie si žien, detí a otrokov.

7.4.3.2. Hinduizmus a hospodárstvo

Hinduizmus zahrňuje vo vzťahu k hospodárstvu pozitívne i negatívne hodnoty. Negatívny postoj hinduizmu k hospodárskemu pokroku sa viaže k raným brahmánskym textom, zostavovaným brahmánmi, ktorí sami stáli mimo hospodárskej činnosti. V hinduistickom učení sa sotva nájdú náznaky, ktoré by podporovali úsilie o zisk. Podnikateľský duch, pripravenosť na riziko a racionálne hospodárske myslenie je podbrzdiam vplyvom viery v znovuzrodenie, odplatu za dobré činy a v dharmu. Na druhej strane príslušníci kasty obchodníkov (vajšov) predstavujú výnimku, pretože

sa vždy usilovali o zisk. Kastovníctvo sa považuje za brzdu ekonomického pokroku, pretože tento premyslený systém deľby práce z predindustriálneho obdobia začal v industriálnom období brániť sociálnej a priestorovej mobilite obyvateľstva. Postavil sa do cesty modernému hospodárskemu rozvoju, ktorému neprospeľo ani to, že veľká časť obyvateľstva, a sice ženy, šúdrovia a nedotknuteľní, bola úplne vylúčená zo vzdelávania. To viedlo k potlačeniu talentu a schopnosti u veľkých skupín obyvateľov (Rinschede, 1999, s. 184).

Okrem vajšov predstavujú výnimku v indickom prostredí príslušníci mimohinduistických religióznych systémov - pársovia, sikhovia a džinisti. Najúspešnejší sú pársovia, ktorí prejavujú veľký záujem o problémy civilizácie a radi podnikajú vo finančníctve, obchode a priemysle. V pársizme je ten, kto je bohatý a žije v blahobyte, považovaný za "vyvoleného". Tu možno hľadať podľa Weggela (1989) viaceré paralely s kalvinizmom (Rinschede, 1999, s. 185).

7.4.3.3. Budhizmus a hospodárstvo

Pri štúdiu vplyvu budhizmu na hospodársky rozvoj by sme, pozorujúc hojný výskyt žobravých mníchov, mohli podľaňnúť dojmu, že práca a majetok nemajú v Budhovom učení miesto. Avšak úloha budhistických mníchov nespočívala vždy len v starostlivosti o duchovný život ľudu. Napríklad na Cejlóne v predkoloniálnom období riadili mnísi poľnohospodárske rozvojové programy. Boli lekármi, učiteľmi a veľmi sa angažovali pri pomoci zabezpečiť základné potreby pre domorodé obyvateľstvo (Ariyaratne, 1980).

Podľa učenia raného budhizmu nebola práca ako taká prekážkou mníchov na ceste k spaseniu. Bola ňou zaneprázdnenosť a hektika, s ktorou by pracovali, čo by ich zotročilo a ochromilo ich sily, ktoré potrebovali na oslobodenie ducha (Gerlitz, 1985 in Rinschede, 1999, s. 186). Bezvýznamná je teda podľa tohto učenia práca, ktorá neslúži priamo na zabezpečenie živobytia, ale len na hromadenie majetku. Najvyšším cieľom veriaceho budhistu je postúpiť prostredníctvom náboženských zásluh o krok bližšie na dlhej ceste k nirváne. Medzi cnosti sa zaraďujú veľkorysosť, priateľskosť, úcta k starším. Ide teda o sociálne a nie hospodárske cnosti. Hinajánovi budhisti (v Thajsku, Laose, Myanmánsku, Kambodži) však nepohrdajú materiálnym majetkom úplne. Ak sú majetní, zvyknú sa cvičiť a zdokonaľovať v štedrosti. Neakceptujú však posadnutosť majetkom a túžbu po zisku. Týmto postojom sú predurčení na aktivitu v oblasti poľnohospodárstva alebo v úradníckych povolaniach. Na druhej strane obchod, priemysel a podnikanie v doprave prenechávajú skôr iným obyvateľom, najmä imigrantom z Indie, Číny a Vietnamu (Weggel, 1989).

Kým postoj raného a hinajánového budhizmu k práci boli pomerne kritické, postoj novovekých budhistických siekt sú nepomerne diferencovanejšie. V niektorých prípadoch sa práca dokonca považuje za katalyzátor na ceste k nirváne. Stáva sa dôležitá pre ľudí, ktorí žijú mimo mníšskeho prostredia. Vhodným príkladom je moderný japonský budhizmus. Dokazuje, že budhizmus sa môže prispôbiť problémom súčasnej spoločnosti. Pre novú etiku práce sú dôležité viaceré nové laické hnutia v Japonsku, ktoré medzi svoje rituály zaradili svätú prácu. Práca je podriadená cieľu, ktorým je dosiahnutie nirvány. Postupne takto dochádza k etizácii a spiritualizácii práce. Veľmi dôležitý je aj vzťah budhizmu k šintoizmu. Šintoizmus charakterizuje okrem iného výrazne sformované skupinové vedomie, ktoré vyžaduje od jednotlivca rešpekt pred staršími a ukladá mu povinnosti voči skupine. Takto sa japonské religiózne systémy, vyžadujúce striktnú skupinovú lojalitu, stali významným faktorom japonských hospodárskych úspechov (Rinschede, 1999, s. 187).

7.4.3.4. Konfuciánstvo a hospodárstvo

Konfuciánska spoločnosť v Číne, Japonsku, Tchajwane a Singapúre sa snaží o skromnosť, korporáciu a usilovnosť. V konfuciánskom prostredí vládne hospodársky priaznivé nasadenie. Práca a uznávanie výkonu nie sú chápané ako záťaž, ale ako samozrejma súčasť života. Šetrnosť a reinvestícia ziskov viedli k tomu, že Číňania sa (najmä pokiaľ žijú v trhových ekonomikách) prepracovali k veľkému blahobytu.

Čínska hospodárska etika a kultúra sa nedá celkom pochopiť bez jasného porozumenia úlohy rodiny v čínskej kultúre. Konfuciánstvo je v podstate rodinnou filozofiou, ktorá smeruje k upevneniu rodiny prostredníctvom morálnej výchovy. Pojem rodiny je tu širšie chápaný a zahŕňa veľké rodiny a rozsiahle príbuzenské zväzky - ako sú napr. krvné príbuzenstvá a klany. Väčšina firiem je v rodinnom vlastníctve, preto nie sú veľké. Číňania neradi prijímajú na pozície manažérov do svojich firiem ľudí z mimorodinného prostredia, pretože bezpodmienečná dôvera je samozrejma len v rámci rodiny. Neosobné štruktúry podnikov, ktoré sú typické pre veľké firmy, sú prijímané len váhavo. Netýka sa to len podnikov v prostredí centrálno-byrokraticky riadenej ekonomiky Číny, ktoré sú v rukách štátu, ale rovnako sa to týka aj veľkých podnikov v Tchajwane, kde napriek existencii trhového hospodárstva sú veľké podniky zväčša v štátnom vlastníctve. Vzťahy v rámci rodinných klanov sú dôležité pre pochopenie súčasného ekonomického vývinu v Číne. Mnoho Číňanov, ktorí žijú v Singapúre, Malajzii, Indonézii a na Tchajwane pochádzajú z juhočínskych provincií Fuian a Guangdong. Dynamický ekonomický rozvoj tohto regiónu bol z veľkej časti financovaný kapitálom zahraničných Číňanov a prúdil sem cez rodinné a klanové siete. Príbuzenské väzby, ktoré sú vysoko cenené v konfuciánstve, sa takto stali významným dôvodom na to, aby sa zahraniční Číňania odvážili investovať vo svojej niekdajšej

vlasti aj napriek absencii garancie súkromného vlastníctva a nestabilnej politickej situácii (Fukuyama, 1995).

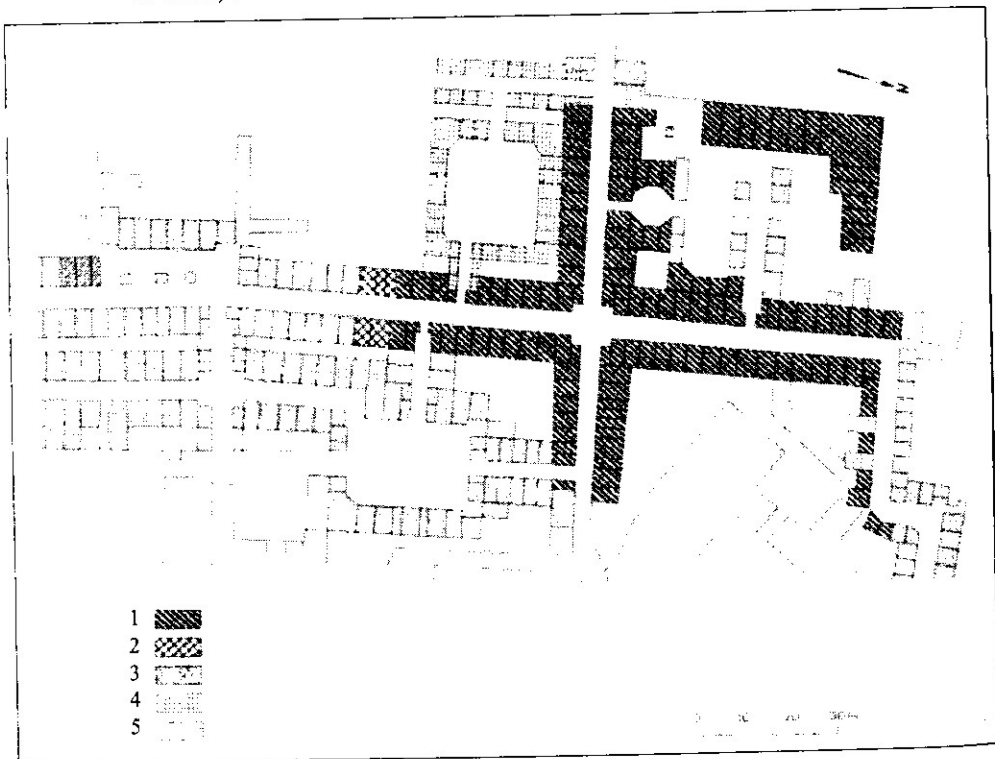
7.4.3.5. Islam a hospodárstvo

Vzťah islamu k úsiliu o zisk a hospodársky rozvoj je pozitívny. Čiastočne je však obmedzovaný viacerými zákazmi a príkazmi. V stredoveku zaznamenali islamské oblasti veľký hospodársky a kultúrny rozkvet a získali prevahu vo viacerých vedách a povolaniach (napr. v medicíne, algebre, geografii, astronómii, prírodných vedách, architektúre). Potom však došlo k všeobecnému úpadku a hospodárskej stagnácii. Natíska sa otázka, či to nebolo spôsobené určitými islamskými predstavami o hospodárskych aktivitách. M. Weber (1972) hodnotil islam ako náboženstvo brzdiace hospodársky rozvoj na rozdiel od aktívneho kresťanstva. Podľa jeho názoru islam bojoval proti zmenám a tento jeho postoj vyplýval z islamského fatalizmu. Aj niektorí islamskí autori priznávajú, že zle pochopená dôvera v Alaha občas zapríčiňuje hospodársku pasivitu (Rinschede, 1999, s. 190). Na druhej strane je však potrebné poukázať na iné sociálne a kultúrne faktory, ktoré podmienili ekonomické zaostávanie islamských regiónov v porovnaní s Európou (napr. despotickej forma vlády).

Islamská hospodárska etika má v skutočnosti veľa spoločných črt s kresťanskými predstavami. Hlásá zásadne pozitívny postoj k hospodárstvu a k účasti na úsilí o zisk. Veľký význam sa prikladá osobnému výkonu, ktorý je považovaný za najdôležitejšiu bázu pre legitímny zisk materiálnych dohier a bohatstva. Alah je absolútnym vlastníkom, človek má, podobne ako v kresťanstve, len užívacie práva. Nemôže zmariť božie stvorenie. Nerovnomerné rozdelenie príjmov a majetku nesmie byť príliš veľké, pretože Alah dáva dobrá všetkým ľuďom. Právo chudobných na časť bohatstva spoločnosti sa uskutočňuje cez cirkevné dane a almužny. Zákonný zisk majetku je v islame možný len vlastným úsilím, preto sú zakázané iné spôsoby získavania majetku (krádež, hazardné hry, prostitúcia, veštestvo, úplatky, úroky, poisťenie). Tradičné hospodárstvo v islamských krajinách rešpektovalo napr. zákaz úrokov. Vyskytli sa však pokusy tento zákaz obchádzať právnymi trikmi. S postupným včleňovaním islamského sveta do západného kapitalistického spôsobu hospodárenia sa vytvorili k úrokom dva postoje. Prvá predstava vzťahuje zákaz Koránu len na úžerníctvo, druhý postoj zásadne odmieta všetky typy úročenia. Sporitelia, ktorí dnes dávajú svoje peniaze do islamskej banky, dostávajú namiesto úrokovej pohľadávky istý druh vkladovej dividendy, t.j. podieľajú sa na zisku a teoreticky i na krachu banky (Rinschede, 1999, s. 191). Prvé bezúrokové banky vznikli v 60. rokoch 20. stor. v Egypte. V súčasnosti existuje vyše 70 islamských bánk, pričom mnohé banky v iných krajinách (USA, Argentína, Veľká Británia, Dánsko, India, Thajsko) majú tzv. islamské produkty alebo celé islamské oddelenia. Napriek tomu je podiel islamských bánk na trhu na Blízkom východe malý

a neprevyšuje 10 %. Islamské banky majú veľké ťažkosti obstať v konkurencii západných bankových systémov (Rinschede, 1999). Islam má odmietavý postoj voči západnému materiálnemu a konzumnému spôsobu života. Horliví moslimovia ho považujú za určitý druh modloslužobníctva. Využívanie prírodných zdrojov prostredníctvom vedy a techniky však považujú za prípustné (Denny, 1999).

OBR. 25: *Vplyv vakfov na priestorový rozvoj bazáru v iránskom meste Malayer* (podľa Ehlersa 1992, s. 101). 1 - najstaršia časť bazáru postavená v r. 1808-1820 ako vakf, 2 - objekty postavené v r. 1850-1860 dotované ako vakf od r. 1922, 3 - objekty postavené a dotované ako vakf v r. 1866-1867, 4 - objekty postavené v r. 1850-1880 a dotované ako vakf od r. 1888, 5 - ostatné časti bazáru

7.4.3.6. Kresťanstvo a hospodárstvo

Medzi najznámejších autorov, hodnotiacich vplyv kresťanstva na hospodársky rozvoj, sa zaradil M. Weber (1930) s prácami o účinkoch protestantskej etiky na rozvoj

kapitalizmu. Weber hľadal vo svojej teórii odpoveď na otázku, prečo kapitalizmus vznikol práve v západnej Európe napriek tomu, že od zániku Rímskej ríše boli po dobu takmer trinástich storočí mnohé civilizácie vyspelejšie ako európska (napr. čínska, indická, osmanská). Weber vysvetľoval enormný ekonomický rozmach Západu od 17. storočia novým postojom k majetku, aký nemal v dovtedajšej histórii obdobu. Tento postoj považoval za ducha kapitalizmu. Išlo o predstavy a hodnoty príznačné pre prvých kapitalistických obchodníkov a priemyselníkov. Ti mali sice, podobne ako mnohí pred nimi, sklon k hromadeniu osobného majetku, ale na rozdiel od bohatých osôb v iných kultúrach, nevyužívali svoje bohatstvo k pohodlnému a roztopašnému životnému štýlu. Naopak, ich životný štýl zostával skromný až asketický. Svoj majetok nerozhadzovali, ale ho znovu investovali do ďalšej expanzie svojich podnikov. Weber sa vo svojej teórii snažil poukázať, že tieto postoje mali náboženský základ. Kresťanstvo bolo pre rozvoj tohto postoja priaznivé, pričom skutočnú motiváciu preň priniesol protestantizmus, osobitne jeho puritánsky variant. Prví kapitalisti boli prevažne puritáni a mnohí sa hlásili ku kalvinizmu. Weber tvrdil, že niektoré kalvinistické doktríny boli priamym zdrojom kapitalistickej etiky. Jednou z nich bola myšlienka, že človek je nástrojom Božím na Zemi a Boh od neho očakáva, že bude naplňať svoje poslanie k väčšej sláve Božej. Druhým významným aspektom kalvinizmu bolo učenie o predestinácii, podľa ktorého sú iba niektorí jednotlivci vopred vyvolení pre spásu a večnú blaženosť. Ostatní sú predurčení pre večné zatratenie. Podľa modifikovanej verzie tohto učenia je kľúčovým znakom vyvolenia pre spásu a nepriamym dôkazom Božej priazne úspech pri realizácii životného poslania a práce. Jeho prejavom je materiálna prosperita. Veriaci, ktorí vychádzali z týchto myšlienok, boli teda výrazne motivovaní v úsilí dosiahnuť hmotné úspechy, pritom však museli žiť striedom a odriekať si pôžitky. Puritáni totiž považovali akúkoľvek rozmarnosť a rozšafnosť za diablov nástroj (Giddens, 1999, s. 546-547). Weberova teória vyvolala mnoho kritických názorov. Jedna časť kritikov poukazovala na to, že prvé prejavy ducha kapitalizmu sa viazali na predreformačnú katolícku Európu - napr. na talianske, španielske, belgické a nemecké obchodné mestá. Napr. podľa M. Štefunka (2000) mala katolícka cirkev skeptický pohľad na obchod do 10. stor., pretože ho vnímala ako príležitosť na hriech. Neskôr sa tento postoj cirkvi zmenil pod vplyvom učenia scholastikov - napr. talianskeho kňaza San Bernardina zo Sieny. Podľa neho obchod nie je hriešny sám osebe, ale môže viesť k hriechu podobne ako ktorékoľvek iné zamestnanie. Ďalší scholastik Thomas de Vio - kardinál Cajetan na prelome 15. a 16. stor. poopravil názor Tomáša Akvinského, ktorý opovrhoval láskou k zisku. Poukázal na fakt, že ľudia by zostali uväznení vo svojich terajších povolaniach a s rovnakými príjmami a majetkom, čím by sa znemožnila spoločenská mobilita, typická pre vtedajšie talianske mestá (Štefunko, 2000, s. 17). Iní kritici zase poukazovali na to, že pojem "povolania" k určitej činnosti, ktorý Weber spájal s protestantizmom, existoval aj v katolicizme. Základné ideové súradnice Weberovho výkladu však mnohí autori dodnes akceptujú (Giddens, 1999, s. 547).

Katolicizmus a protestantizmus majú v jadre veľmi podobnú hospodársku etiku, ktorá je v súčasnosti pod vplyvom veľkej zmeny. Základným dokumentom, rozvíjajúcim sociálno-ekonomické učenie katolicizmu, sa stala encyklika *Rerum novarum*, ktorú vydal pápež Lev XIII. v r. 1891. Encyklika sa postavila na ochranu súkromného vlastníctva, avšak nepovažuje ho za absolútne právo. Ako ľudské právo je zo svojej podstaty ohraničené. Právo a povinnosť starostlivosti o všeobecné dobro a verejné a súkromné blaho ľudí priznala encyklika štátu. Taktiež priznala pracujúcim právo na spravodlivú mzdu a vytváranie odborových združení (Dué-Laboa, 1998). Kritike podrobila dva sociálno-ekonomické systémy - socializmus a liberalizmus. Pápež Ján Pavol II. v encyklike *Centesimus Annus* z r. 1991, vydanéj pri príležitosti 100. výročia vydania encykliky *Rerum novarum*, konštatuje prevahu kapitalizmu nad socializmom. Voľné trhové hospodárstvo je podľa neho najvýznamnejší prostriedok využívania zdrojov, ktorý efektívne reaguje na dopyt a uspokojuje potreby spoločnosti. Encyklika poukázala na určujúcu úlohu kreatívnej a disciplinovanej ľudskej práce pri vytváraní spoločenského bohatstva. V rámci nej vyzdvihla iniciatívu a podnikavosť. Uznala pozitívnu úlohu zisku ako ukazovateľa dobrého fungovania firiem. Avšak zároveň poukázala na to, že zisk nie je jediným indikátorom dobrého fungovania firmy. Môže sa totiž ukázať, že ľudia, ktorí sú najcennejším kapitálom firmy, sú ponižovaní a je pošliapovaná ich dôstojnosť. Preto je popri zisku potrebné zohľadňovať aj morálne a ľudské faktory. Pápež Ján Pavol II. teda v encyklike vyzýva, aby sa kapitalizmus miernil bráním ohľadu na sociálnu spravodlivosť a ľudskú dôstojnosť (Rinschede, 1999, s. 195). Zdôrazňuje zabezpečenie základných potrieb človeka tak, aby nebola ohrozená ľudská existencia. Encyklika považovala za významné poskytovanie pomoci ľuďom pri zapájaní sa do systému sociálno-ekonomických vzťahov, pri získavaní vedomostí a pri rozvíjaní návykov, ktoré im umožnia lepšie využívať vlastné schopnosti a zdroje. Encyklika *Centesimus Annus* sa dotkla aj problematiky splácania dlhov. Na jednej strane podporila zásadu, že dlhy sa musia splácať. Na druhej strane však poukázala, že sa to nemôže diať za cenu vyhladovania a zbedačovania obyvateľov najchudobnejších krajín, ktoré spravidla patria k najviac zadlženým štátom sveta. Tu navrhla iné riešenie - napr. odpustenie alebo odročenie splácania dlhov. Nový katolícky katechizmus z r. 1992 zdôrazňuje siedme prikázanie "nepokradneš". V tejto súvislosti katechizmus kladie mnoho otázok o úsilí o zisk, označuje finančné špekulácie ako vykorisťovanie a využívanie núdze iných a zdôrazňuje, že voľný obchod nekráča vždy v ústrety ľudským záujmom. Preto trvá na tom, aby vlády regulovali obchod. Katechizmus vyžaduje, aby každý robotník dostal spravodlivú odmenu za prácu. Katolícka cirkev v katechizme vyjadruje znepokojenie nad účinkami kapitalizmu na jednotlivcov, hoci všeobecne hodnotí jeho schopnosť dosiahnuť bohatstvo ako pozitívnu. Tieto postoje katolíckej cirkvi môžu podľa Bergmana (1995) ovplyvniť správanie sa jednotlivých katolíkov a vlády katolíckych krajín, čo sa následne môže prejaviť rozhodnutiami s výraznými priestorovo-diferenčnými efektmi.

V ostatnom období sa objavili mnohé snahy, reflektujúce globalizáciu ekonomiky, o projekt globálneho svetového étosu v ekonomike. Podrobne sa nimi zaoberá H. Küng (2000). Ide o projekt nájdania všeobecných etických princípov v ekonomike, ktoré sú spoločné všetkým významným religióznym systémom, a ich následného presadenia do spoločensko-ekonomického života. Kooperáciu medzi rozličnými náboženstvami ako aj neveriacimi naznačujú dve deklarácie - *Interfaith Declaration*, ktorá vznikala v r. 1988-1993 a zahŕňa základné etické pravidlá medzinárodnej ekonomiky pre kresťanov, židov a moslimov. Druhá deklarácia *Principles for Business* vznikala pri okružlom stole reprezentantov religii v Caux v r. 1986-1994. V deklaráciách sa zdôrazňuje, že vlastnou úlohou podnikania nie je len zisk, ale aj zodpovednosť za všetkých jeho aktérov. Teda podniky majú svoju funkciu plniť tak, aby zlepšovali život všetkým aktérom ekonomiky - vlastníkom, veriteľom, zákazníkom, dodávateľom, zamestnancom, štátu, národnej ekonomike a spoločnosti (Küng, 2000, s. 298-299).

7.5. Relígie a politika

Relígie vplyvajú na rozličné aspekty ľudskej činnosti, politiku nevynímajúc. Relígie často vstupujú výrazne do vnútropolitického vývoja mnohých štátov a ovplyvňujú medzinárodné vzťahy. To vedie v niektorých prípadoch ku konfliktom a následne zmenám na politickej mape sveta. Úloha náboženstiev sa podľa J. Naisbitta a P. Aburdenovej (1992) bude na začiatku tretieho milénia ešte zvyšovať. Veľmi dôležitú úlohu zohrá podľa nich extrémna forma náboženskej ideológie - fundamentalizmus (Ištók-Matlovič, 1993). Na druhej strane možno registrovať mnohé vplyvy politiky na relígie.

7.5.1. Vplyv politiky na relígie

Vplyv politiky na relígie môžeme podľa jeho účinku rozčleniť na: nepriateľský, neutrálny alebo zjednocujúci (politická a náboženská moc v štáte splývajú).

Nepriateľský vplyv politiky na relígie je možné ilustrovať na príklade vývoja religiózneho života v komunistických krajinách v priebehu 20. storočia. Komunistické vlády ideologicky čerpali z marxizmu, podľa ktorého je náboženstvo považované za ópium ľudstva. Voči religiám a ich organizačným štruktúram zaujali nepriateľský postoj. Napríklad v sovietskom Rusku (neskôr v Sovietskom zväze) bola po revolúcii v r. 1917 uplatňovaná reštriktívna politika proti dominujúcej pravoslávnej cirkvi. Ostatné cirkvi pôsobiace na území Sovietskeho zväzu mali ešte horšiu pozíciu. Stalin nechal v r. 1930 zavrieť vidiecke kostoly a v r. 1937 takmer všetky ostatné kostoly. Tisíce kňazov putovalo do pracovných táborov. Z niekdajších 65 pravoslávnych biskupstiev, zostali v r. 1939 len štyri. V kostoloch sa zriaďovali múzeá ateizmu alebo boli využívané na

hospodárske účely. Činnosť cirkvi bola podriadená prísnej kontrole štátu. Násilná ateizácia spôsobila postupný odklon obyvateľstva od náboženstva, hoci komunistickým vládam sa nepodarilo zďaleka dosiahnuť želanú úplnú ateizáciu. Napríklad v r. 1937 sa ešte 70 % vidieckeho obyvateľstva ZSSR hlásilo ku kresťanstvu (Kolektív, 1998). Iným príkladom hrubého zásahu do náboženského života bolo násilné zrušenie gréckokatolíckej cirkvi v Československu ako aj iných komunistických krajinách. V Československu boli po Prešovskom sobore v r. 1950 gréckokatolícki veriaci a duchovenstvo nútení prestúpiť na pravoslávie. Cirkev sa obnovila v r. 1968, avšak k úplnej revitalizácii jej činnosti došlo až v 90. rokoch 20. storočia. Podobne boli zrušené únie v haličskej Ukrajine a Poľsku po Lvovskom sobore v r. 1946, v Zakarpatsku po Užhorodskom sobore v r. 1949 a v Rumunsku po Bukurešťianskom sobore v r. 1948 (Šturák, 1999).

V krajinách, kde je garantovaná sloboda vyznania a náboženská sloboda, zaujima štát neutrálnu pozíciu voči religiám, pokiaľ sa tieto nesnažia o narušenie demokratického poriadku štátu. V niektorých krajinách sa princíp religióznej neutrality pomerne zložito dodržiava a presadzuje, najmä ak sú náboženské problémy ťažko oddeliteľné od ostatných spoločenských problémov. Ako príklad možno uviesť Indiu, kde je náboženská sloboda síce súčasťou ústavných práv, ale ťažko sa tam presadzuje rovnoprávne postavenie všetkých náboženských skupín. Dominujúcim hinduizmom sa tu cítia byť poškodení moslimovia, kresťania, sikhovia a príslušníci ostatných menších religióznych skupín (Rinschede, 1999).

Najvyšší stupeň štátnej a politickej podpory majú tie religie, ktorých učenie sa stáva súčasťou štátnej doktríny. V týchto prípadoch nedochádza k žiadnym konfliktom medzi štátnou a religióznou mocou. Religia má pozíciu štátneho náboženstva. V ostatných deceniách je možné registrovať výrazný prienik náboženských inštitúcií do mocensko-politického systému viacerých islamských štátov (napr. Irán, Afganistan). Vyústením zjednotenia politickej a náboženskej moci môže byť vznik teokratického štátneho zriadenia. V priebehu dejín vzniklo mnoho teokratických štátov (napr. Tibet, Japonsko v r. 1868-1945, Utah). V súčasnosti je typickým príkladom štátu s teokratickým zriadením Vatikán (Rinschede, 1999).

Vplyv politiky na religie je možné sledovať aj prostredníctvom modelov vzťahov štátu a cirkvi. Podľa Nemca (1997) sa v rámci konfesného a interkonfesného práva uplatňuje jeden zo štyroch teoretických modelov: separačný systém, konvenčný systém, konfesijný systém a subordinačný systém.

Separatívny systém je charakterizovaný odlukou cirkvi od štátu. Štát sa neidentifikuje so žiadnou cirkvou, je konfesne neutrálny. Postavenie cirkvi nie je inštitucionalizované, čiže štát neupravuje postavenie cirkvi a náboženských spoločností ako osobitných subjektov vo vzťahu k štátu v žiadnej oblasti práva, prípadne len v niektorých oblastiach (Nemec, 1997).

Konvenčný systém je charakterizovaný spoluprácou štátu s cirkvami v oblastiach, v ktorých vyvíjajú činnosť a pôsobia oba subjekty - napr. školstvo, zdravotníctvo a sociálna starostlivosť, vznik a zánik manželstva. Duchovní môžu byť v týchto záležitostiach zároveň v postavení úradných osôb (Nemec, 1997).

Konfesijný systém je charakterizovaný tým, že štát určité náboženstvo vyhlási za štátne, pričom jeho vyznávači alebo členovia štátnej cirkvi majú privilégia a výsady na úkor ostatných cirkvi. Hlava štátu môže byť v niektorých prípadoch zároveň najvyššou autoritou cirkvi vo svetských záležitostiach (Nemec, 1997).

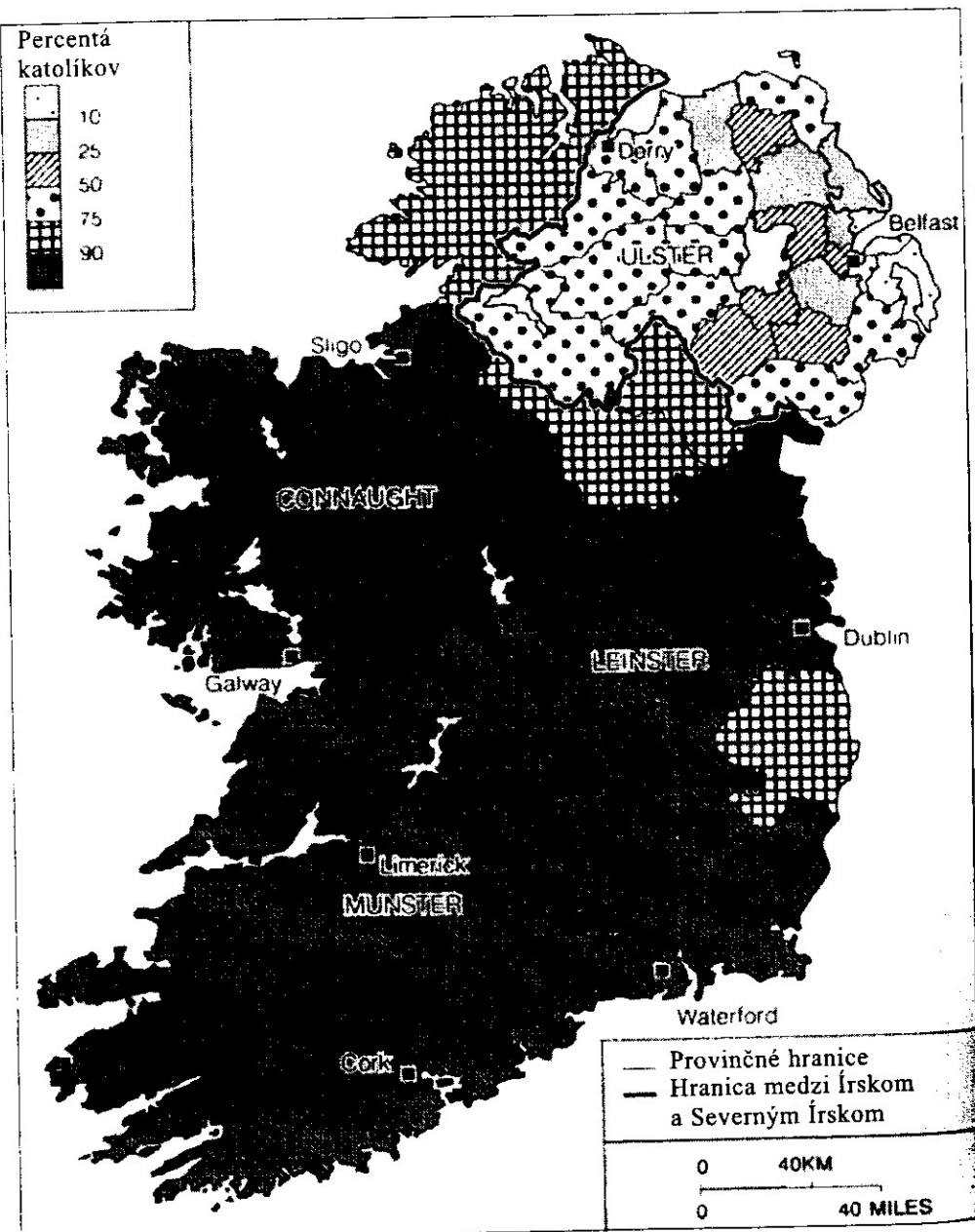
Subordinačný systém je charakterizovaný tým, že štát úplne alebo čiastočne podriaďuje vnútorné a vonkajšie aktivity cirkvi svojmu dozoru. Každé opatrenie alebo rozhodnutie cirkevného orgánu si vyžaduje predbežný alebo dodatočný súhlas štátnych orgánov (Nemec, 1997).

7.5.2. Vplyv religii na politiku a politicko-geografické štruktúry

Religie majú prinajmenšom taký silný vplyv na politický vývoj krajín, aký má politika na religie. Dôsledky tohto vplyvu majú podobu národných emancipačných pohybov a im zodpovedajúcich zmien politickej mapy sveta a vnútorného usporiadania štátov. Osobitne silný je vplyv religii v krajinách so štátnym náboženstvom, fundamentalistickými režimami alebo v štátoch s teokratickým zriadením. Religie môžu vplývať na politiku prostredníctvom svojich vyznávačov ako voličov rozličných politických strán.

Príkladom dôsledku religiózneho vplyvu na národno-emancipačné snahy je írsky nacionalizmus. Opiera sa o tradičný írsky katolicizmus, ktorý prežil lepšie dlhé obdobie anglickej nadvlády ako starý írsky jazyk, patriaci do skupiny keltských indoeurópskych jazykov. Katolicizmus sa stal jedinou možnosťou pre Írov, ako sa odlíšiť od anglického protivníka. Ďalšou dôležitou bázou hnutia za nezávislosť bola nenávisť Írov voči anglickým dobyvateľom, ktorá mala korene vo veľkých sociálno-ekonomických rozdieloch a diferenciách v životnej úrovni medzi protestantskými regiónmi a regiónmi obývanými katolíckym obyvateľstvom. Politické konflikty medzi katolíckymi Írmi žijúcimi v Írsku, anglikánskymi Angličanmi a presbyteriánskymi Škóťmi začali v 18. storočí. Viedli k vzniku nezávislého Írska v r. 1921. Konflikt medzi katolíckymi a protestantmi na území Ulsteru (Severného Írska) však od konca 60. rokov 20. stor. pretrváva dodnes. Viacerí katolícki vodcovia žiadajú pripojenie tohto územia k Írskej republike, čo sa prieči záujmom protestantskej väčšiny (2/3 obyvateľstva), ktorá by v Írsku nadobudla minoritnú pozíciu (Rinschede, 1999, Ištók-Matlovič, 1993). Terroristické akcie si vyžiadali za 30 rokov 3500 obetí (Tomeš, 2000).

OBR. 26: Podiel rímskokatolíckeho obyvateľstva v Írsku a Severnom Írsku v r. 1981 (podľa Pringla in Park 1994, s. 189).

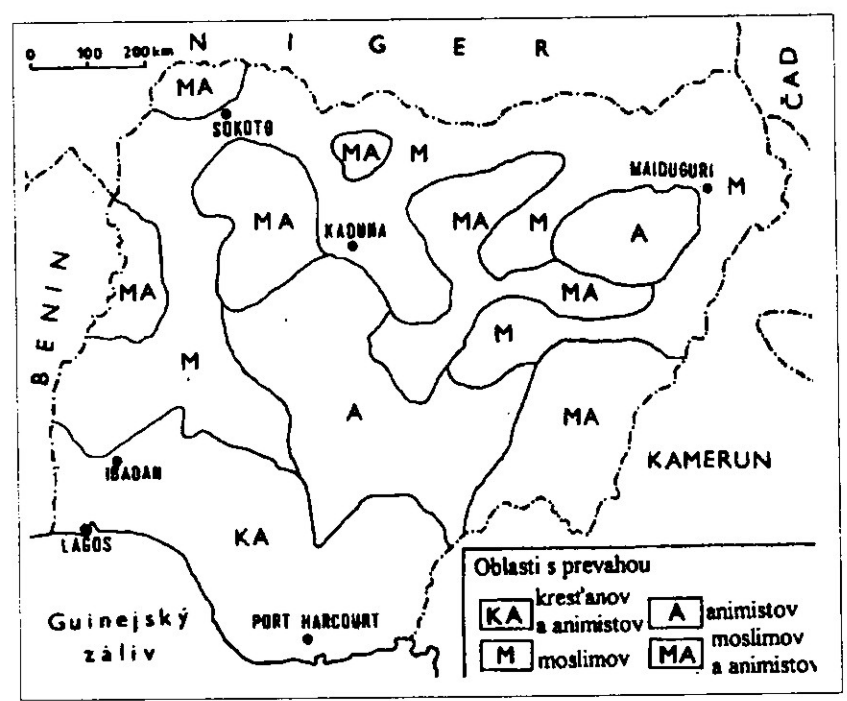
Iným príkladom aplikácie religiózneho faktora pri vytýčení štátnych hraníc bolo rozdelenie Britskej Indie na dva samostatné štáty - Indiu a Pakistan. V Britskej Indii existoval veľký počet religii, pričom dominantnú úlohu hral hinduizmus, ku ktorému sa pripájali islam, kresťanstvo, sikhizmus, budhizmus, džinizmus, pársizmus a iné. Situáciu pritom ešte komplikovali značné priestorové rozdiely v úrovni sociálno-ekonomického a kultúrneho života obyvateľstva. V 1. pol. 20. stor., keď sa začali rysovať možnosti získania nezávislosti, vytvorila sa v rámci Moslimskej ligy skupina politikov, presadzujúca vytvorenie samostatného islamského štátu. Pri akceptovaní tejto požiadavky sa pred britskou správou vynoril problém, ktoré oblasti pripojiť k moslimskému Pakistanu, keď popri regiónoch s výraznou moslimskou väčšinou tam existovali rozsiahle územia, pre ktoré chýbali hodnoverné údaje o religióznej štruktúre obyvateľstva. Nová hranica teda nezodpovedala skutočnému stavu a v podstate ani nemohla rozdeliť moslimov a hinduistov. Nové štáty zahŕňali vo svojom územnom vymedzení rozsiahle náboženské menšiny (v Indii bolo cca 40 mil. moslimov a v Pakistane cca 20 mil. hinduistov). Výsledkom rozdelenia Indie boli obrovské problémy, prejavujúce sa v tejto oblasti dodnes. Ilustruje to konflikt v Kašmíre (Ištók-Matlovič, 1993).

Príkladom krajiny s vnútornými religióznymi konfliktmi je Nigéria. Problémy pretrvávajú už od vyhlásenia nezávislosti tejto krajiny v r. 1960. Rozpory sú medzi islamským severom a kresťanským juhom štátu. Islamský sever si zachoval konzervatívny charakter a snaží sa petrifikovať feudálne štruktúry a rozšíriť svoj vplyv do južných regiónov. Religiózny faktor je takto v Nigérii jedným z dôležitých činiteľov (popri etnických, ekonomických a historických faktoroch) zložitého politického vývoja krajiny (Ištók-Matlovič, 1993). Podobné znaky má vnútorný konflikt v Sudáne.

Náboženský podtext mala občianska vojna v Bosne a Hercegovine v r. 1993-1995. Na jej území žili tri konfesijné skupiny - moslimskí Bosňania (44 % obyvateľstva), pravoslávni Srbi (32 %) a katolícki Chorváti (17 %). Počas bojov došlo k etnickým a religióznym čistkám, pričom najväčší rozsah mala genocída moslimského obyvateľstva vo východobosnianskom meste Srebrenica. Situáciu čiastočne vyriešila Daytónská mierová zmluva z r. 1995, ktorá rozdelila územie Bosny a Hercegoviny na Republiku srbskú a na Chorvátsko-moslimskú federáciu. Problémy však pretrvávajú dodnes, o čom svedčia snahy hercegovinských Chorvátov o vyšší stupeň autonómie, prípadne o pripojenie k Chorvátsku.

Istý stupeň religióznej homogenity etnicky heterogénnych území sa môže stať zjednocujúcim faktorom, ktorý využívajú regionálne politické hnutia so separatistickými cieľmi. Takúto úlohu zohral islam v Eritrei, ktorá sa v r. 1994 osamostatnila od Etiópie. Moslimovia v Eritrei tvorili väčšinu obyvateľstva na rozdiel od vnútrozemia Etiópie s dominujúcim kresťanstvom. Islam sa tu stal spoločným menovateľom, ktorý zjednotil rozličné etnické skupiny žijúce na tomto území a viedol k úspešnému zavf-

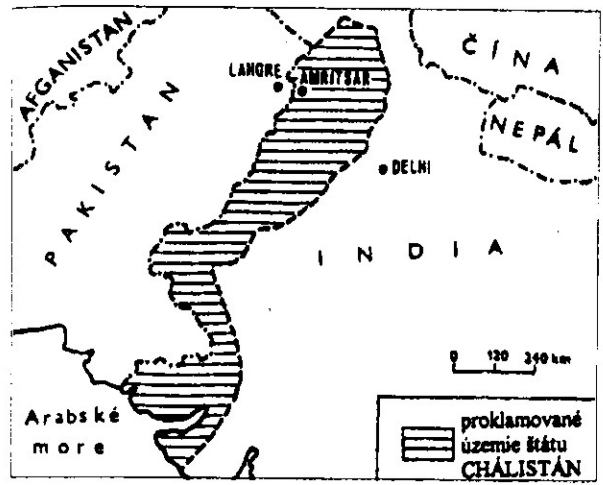
OBR. 27: Konfesionálna štruktúra obyvateľstva v Nigérii (upravené podľa Špažnikova in Ištok 1997, s. 41).

šeníu emancipačných snáh (Ištok-Matlovič, 1993). Nová hranica však nevyriešila problémové vzťahy medzi Eritreou a Etiópiou a v r. 1998 vypukol medzi nimi ozbrojený konflikt, ktorý si vyžiadal viac ako 100 tis. obetí (Šedivý, 2000). Podobnú úlohu hrá islam na Filipínach, kde sa moslimovia koncentrujú do južných častí štátu (ostrovy Mindanao, Palawan a Suluské súostrovie). Príslušníci viacerých etnických skupín vyznávajúcich islam (tzv. Morovia) tu od 70. rokov 20. storočia vedú ozbrojený boj proti ústrednej vláde za osamostatnenie, pričom sledujú obmedzenie intenzívnej kolonizácie kresťanov zo severnej časti Filipín (Ištok-Matlovič, 1993). V tejto súvislosti je tiež zaujímavá skupina sikhov v Indii, ktorí sú etnicky zväčša súčasťou pandžábskeho národa. Záujmy sikhov reprezentuje nábožensko-politická strana Akáli dal, ktoré extrémistické krídlo požaduje vznik samostatného štátu Chálistánu. Sikhský separatizmus má vplyv na krehkú vnútornú stabilitu Indie (Ištok-Matlovič, 1993).

V oblasti prenikania religii do mocensko-politických štruktúr štátu hrajú vedúcu úlohu vo svete viaceré islamské štáty. Príkladom štátu, budovaného podľa zásad Koránu je Irán. Je baštou šiitskeho islamu. Po revolúcii v r. 1979, počas ktorej bola zvrhnutá monarchia, začalo hrať v štáte najvýznamnejšiu úlohu šiitske duchovenstvo. Najvyšš

OBR. 28: Priestorové vymedzenie Chálistánu (podľa Ištoka 1997, s. 43)

cirkevný predstaviteľ ajatolláh Chomejní bol až do svojej smrti v r. 1989 neoficiálnou hlavou štátu. Islamizácia štátu úplne zmenila jeho charakter. Nádeje obyvateľstva, že viera bude sama osebe stačiť na konanie zázrakov, sa nenaplnili. Hrubý národný produkt Iránu klesol v r. 1979-1989 o polovicu. Irán napriek svojej veľkosti nedokázal vyhrať vojnu s Irakom. Domáce platidlo rijál stratilo voči ostatným menám hodnotu o 1800 % a nezamestanosť dosiahla 48 % ekonomicky aktívnych obyvateľov (Müller, 1997).

Inou krajinou, v ktorej má islam silné postavenie, je Saudská Arábia. Ide o absolutistickú teokratickú monarchiu. Ústavu nahrádza Korán. Islam stál už pri vzniku krajiny v r. 1932, keď sa rozličné kmene a kniežatsvá zjednotili na báze wahhábizmu. Ten sa stal oficiálnou ideológiou štátu a základom jeho vnútornej a zahraničnej politiky. Význam náboženstva v krajine zvyšuje postavenie kráľa, ktorý má status strážcu svätých miest islamu - Mekky a Mediny. Zaujímavé je, že dynastia Saudovcov uskutočnila v krajine neobyčajný technický pokrok, najmä vďaka ťažbe a predaju ropy. Niekdajšie púštne kráľovstvo je dnes sebestačné v produkcii obilia. Inštitucionálne a sociálne štruktúry však nezaznamenali takmer žiadne zmeny. Prvou lastovičkou bolo zriadenie konzultatívnej rady v r. 1993, ktorá sa stala akýmsi parlamentom (Ištok-Matlovič, 1993, Müller, 1997).

Príkladom cirkevného štátu je Vatikán. Pápežský štát sa začal formovať na Apeninskom polostrove už v 4. stor. n.l. a postupne menil svoj rozsah. Zanikol len na krátko v období napoleonských vojen. Na súčasný rozsah sa jeho územie zredukovalo po zjednotení Talianska v r. 1870. Fungovanie dnešného Vatikánu je upravené tromi dokumentmi (lateránske zmluvy), uzavretými medzi Svätou stolicou a Talianskom v r. 1929. Vatikán má rozlohu 44 ha a 749 obyvateľov (r. 1990). Vatikánsky mestský štát je zosobnením vrcholnej moci ústrednej administratívy svetového spoločenstva katolíckych veriacich. Je štátnym útvarom so všetkými atribútmi: najvyšším predstaviteľom, administratívou, armádou, stálym obyvateľstvom, vlajkou a diplomatickým zborom. Ide o volebnú teokratickú monarchiu. Špecifikom tohto štátu je, že väčšina jeho aktivít smeruje do zahraničia. Pramení to z celosvetového pôsobenia, pričom me-

dzinárrodný význam a autorita Vatikánu ďaleko prevyšuje jeho postavenie na politickej mape sveta (Ištók-Matlovič, 1993).

Hodnotením významu religii v teritoriálnych konfliktoch vo svete sa zaoberali viacerí autori. Inšpiratívne sú tu práce T.R. Gurra (1993), T.R. Gurra a B. Harffa (1994) a atlas O'Briena a Palmera (1994). Tito autori rozlíšili 3 typy religióznych konfliktov:

- konflikty, v ktorých sú religie veľmi aktívne zapojené
- konflikty, v ktorých sú religie dôležitým faktorom popri územných, politických a etnických činiteľoch
- konflikty, v ktorých sú religie v pozadí a ustupujú svojím významom iným faktorom

Podľa tejto klasifikácie identifikovali nasledovné religiózne konflikty vo svete začiatkom 90. rokov 20. storočia:

Typ	Krajina	Zúčastnené religie
A	Sudán	kresťanstvo/islam/primárne religie
A	Nigéria	kresťanstvo/islam
A	Egypt	koptská cirkev/islamskí extrémisti
A	Izrael/Palestína	judaizmus/islam
A	Irán	islam/bahaizmus
A	Afganistan	islamskí fundamentalisti/moslimovia
A	India	sikhizmus/hinduizmus
A	Čína/Tibet	budhizmus/ateizmus
B	Severné Írsko	katolicizmus/protestantizmus
B	Bosna	katolicizmus/pravoslávie/islam
B	Libanon	kresťanstvo/judaizmus/islam/drúzovia
B	Severné Osetsko	kresťanstvo/islam
B	Horný Karrabach	kresťanstvo/islam
B	Kašmír	islam/hinduizmus
B	India	hinduizmus/islam
B	Srí Lanka	budhizmus/hinduizmus/islam
B	Mjanmarsko	budhizmus/kresťanstvo/islam
C	Moldavsko	rozličné kresťanské konfesie
C	Čečensko	pravoslávie/islam
C	Irak	šíiti/sunniti
C	Filipíny	kresťanstvo/islam
C	Východný Timor	islam/kresťanstvo

Prameň: Rinschede, 1999, s. 115

Tabuľka č. 10: Významnejšie religiózne konflikty vo svete v 90. rokoch 20. storočia

V tejto súvislosti však treba upozorniť, že konflikty uvedené v predchádzajúcej tabuľke nie sú vždy rýdzo religiózne. Religiózny podtón tieto konflikty nadobúdajú často z dôvodu afilácie zúčastnených strán konfliktu k určitému religióznemu systému. Veľká časť týchto konfliktov má teda okrem religióznych aj politické, etnické, sociálne a ekonomické príčiny.

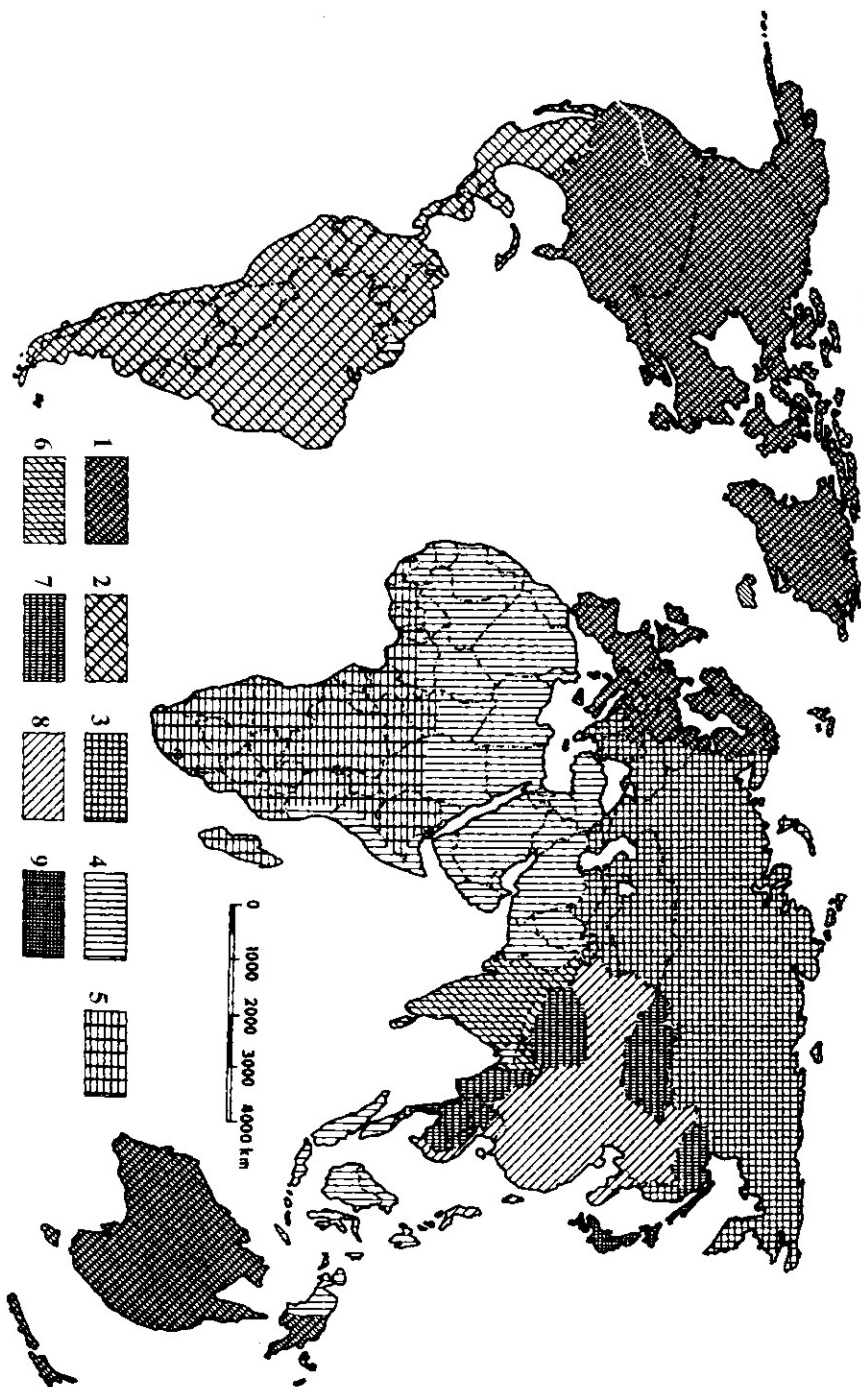
Úlohu religiózneho faktora pri rozčlenení súčasného sveta a vzniku potenciálnych konfliktov zohľadnil S. P. Huntington (1993) vo svojej koncepcii stretu civilizácií. Podľa neho je súčasný svet multipolárny a multikultúrny. Po skončení studenej vojny bola rivalita supervelmocí nahradená rivalitou civilizácií. Nadväzujúc na teóriu kultúrnych okruhov A. Toynbeeho Huntington vyčlenil na svete 9 civilizácií: západná (euroatlantická), pravoslávna, islamská, hinduistická, budhistická, čínska, japonská, latinskoamerická a africká. Tieto sa ešte členia na subcivilizácie (napr. západná na európsku a severoamerickú). Pod civilizáciou pritom Huntington rozumie takú kultúrnu jednotku, ktorá už nie je súčasťou vyššieho kultúrneho celku a predstavuje najvyššie kultúrne spoločenstvo ľudí a najvšeobecnejšiu úroveň ich kultúrnej identity. Civilizácie sú do značnej miery vymedzené na základe náboženstva a ďalších kultúrnych špecifik. Tvoria ich buď viaceré štáty, alebo len jeden štát (japonská). Sú dynamickým fenoménom, t.j. vznikajú, rozvíjajú sa, upadajú a zanikajú. Svet podľa Huntingtona vstupuje do obdobia, keď sa vďaka zdokonaleniu komunikačných možností kontakty medzi civilizáciami zintenzívňujú, čím sa formuje multipolárny a multicivilizačný systém. Mocenské vzťahy medzi jednotlivými civilizáciami sa podľa Huntingtona pomaly presúvajú od jednoznačnej prevahy západnej civilizácie k posilneniu islamskej a čínskej civilizácie. Konflikty, určujúce svetový vývoj, budú podľa Huntingtona prebiehať medzi štátmi a ich zoskupeniami, patriacimi do odlišných civilizácií, t.j. svet ovládne stret civilizácií. Najpravdepodobnejšími ohniskami napätia budú miesta a územia, kde sa dotýkajú odlišné civilizácie (Huntington, 1993, Ištók, 1997). Vyplýva to z rozdielov medzi civilizáciami, ktoré nie sú len reálne, ale základné a často prastaré a všeobjímajúce. Siahajú od výchovy detí cez chápanie štátu až k chápaniu prírody a Boha. Mnohí ľudia sa na základe kultúrneho odcudzenia a sklamaní zo Západu, spôsobeného sociálno-ekonomickými procesmi modernizácie a globalizácie, stále výraznejšie rozpomínajú na svoje vlastné náboženské korene (Huntington, 1993, 2001). Globálnemu konfliktu sa podľa Huntingtona dá vyhnúť vtedy, keď politici prijmu takú politiku, ktorá bude rešpektovať rozličné kultúrne a civilizačné hodnotové predstavy a náhľady. Podľa tohto autora je základnou úlohou západných politikov - namiesto úsilia o prereformovanie iných civilizácií podľa západného vzoru - úsilie o zachovanie jedinečných kvalít západnej civilizácie, ich ochrana a rozvoj.

V súvislosti s Huntingtonovou koncepciou sa v niektorých odborných a politických kruhoch ako možný počiatok celosvetového konfliktu civilizácií interpretujú udalosti z 11. septembra 2001. V tento deň zaútočili na USA teroristi. Uniesli štyri civilné lietadlá a naviedli ich na budovy Svetového obchodného centra v New Yorku a na Pentagon vo Washingtone (štvrť lietadlo sa zrútilo do vidieckej krajiny

v Pensylvánii, ale podľa všetkého malo zasiahnuť Biely dom vo Washingtone, letné sídlo amerického prezidenta v Camp Davide alebo prezidentské lietadlo Air Force One). V dôsledku útokov sa dvojica najvyšších mrakodrapov na Manhattane zrútila a budova Pentagonu bola čiastočne zničená, pričom zahynulo viac ako 6 tis. ľudí. Za týmto teroristickým útokom na symboly americkej ekonomickej a vojenskej moci s najväčšou pravdepodobnosťou stáli islamské teroristické organizácie na čele s Usamom bin Ladinom, saudskoarabským teroristom žijúcim pod ochranou fundamentalistickej vlády Talibanu v Afganistane. S jeho skupinou al-Kaida boli v r. 2001 priamo alebo nepriamo spájané ďalšie teroristické organizácie: palestínske skupiny Hamas, Islamský džihád, Ľudový front za oslobodenie Palestíny, v Libanone pôsobiaci Hizballáh, Ozbrojené islamské skupiny (GIA) v Alžírsku, egyptská fundamentalistická skupina Džamá al-islamija, Ozbrojené revolučné sily Kolumbie a Tigri oslobodenia tamilského ilamu zo Srí Lanky. Usamovi bin Ladinovi sa pripisovali aj ďalšie teroristické akcie: neúspešný atentát na pápeža Jána Pavla II. v Pakistane v r. 1981, neúspešný atentát na amerického prezidenta Billa Clintona na Filipínach v r. 1994, neúspešný atentát na egyptského prezidenta Husního Mubaraka v Etiópii v r. 1995, bombový útok na Svetové obchodné centrum v New Yorku v r. 1993, útoky proti americkým vojenským základňam v Rijáde v r. 1995 a Zahráne v r. 1996, masaker turistov pri chráme kráľovnej Hatšepsowet v egyptskom Dajr al-Bahri v r. 1997, bombové útoky na americké ambasády v Keni a Tanzánii v r. 1998 a útok na americký torpédoborec Cole Arleigh Burke v jemenskom Adene v r. 2000. Útok na USA bol však najväčším teroristickým útokom v dovtedajšej svetovej histórii a prvým útokom smerovaným priamo na kontinentálne teritórium USA (vyžiadal si viac obetí ako útok japonských kamikadze na Pearl Harbor počas druhej svetovej vojny alebo boj USA za svoju nezávislosť!).

Vzhľadom na účasť islamských extrémistov útok niesol znaky religiózne podmienenej vojny medzi islamskou a západnou civilizáciou. Pri zohľadnení komplikovanej vnútornej štruktúry islamu a vzťahov v islamskom svete, ako aj prvých reakcií vlád štátov, sa však ukazuje, že skôr pôjde o konflikt medzi islamskými teroristickými skupinami a ostatnou časťou svetovej civilizácie, aj keď fanatickí islamisti mali snahu o vytvorenie jednotného postupu islamských štátov. V súvislosti s pripravovaným odvetným útokom USA proti základňam teroristov v Afganistane sa usilovali dosiahnuť, aby islamské štáty vyhlásili svätú vojnu proti kresťansko-židovskej civilizácii. To však zatiaľ nenašlo pochopenie ani v krajinách, ktoré vládu Talibanu uznávali (napr. Pakistan, Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty - posledné dva dokonca s Talibanom prerušili diplomatické styky). Konflikt by podľa očakávania politických analytikov a predstaviteľov USA a západných krajín mal mať charakter dlhodobej konfrontácie (spravodajskej, diplomatickej i vojenskej) s rozličnými teroristickými skupinami a vládami štátov, ktoré im poskytujú ochranu a podporu. V tejto súvislosti možno aplikáciu Huntingtonovej tézy o zrážke civilizácií v tomto kontexte chápať ako priveľmi zjednodušujúcu a jej naplnenie za málo pravdepodobné.

Väzba medzi religiou a politikou sa výraznejšie prejavuje v nábožensky heterogénnych regiónoch. V novodobých heterogénnych spoločnostiach je možné identifikovať tri procesy, ktoré môžu zmierňovať konflikty vznikajúce okolo základných hodnôt. Sú to sekularizácia, kompartmentalizácia (rozškatulkovanie) a homogenizácia. Sekularizácia sa prejavuje všeobecným oslabovaním náboženských vierovyznaní. Kon-

OBR. 29: Priestorové členenie sveta na civilizácie (podľa Huntingtona 1993)
 1 - západná, 2 - latinsko-americká, 3 - pravoslávna, 4 - islamská, 5 - africká, 6 - hinduistická, 7 - budhistická, 8 - čínska, 9 - japonská

partmentalizácia sa prejavuje oddelovaním sa religii od ostatných oblastí spoločenského života. Homogenizácia sa prejavuje zblížovaním mnohých religii s cieľom dosiahnuť zhodu v oblasti dogmatiky a kultu (Alford 1963).

Vplyv religii na formovanie politickej scény v konkrétnom štáte je možné sledovať na príklade Slovenska. Na základe výskumu sociológa V. Krivého (2001), realizovaného na základe výsledkov parlamentných volieb v r. 1992, 1994 a 1998, bolo zistené:

- rímskokatolícky elektorát sa vyznačoval nadpriemernou akceptáciou HZDS a KDĽ vo voľbách 1992, v r. 1994 posilnenou pozíciou HZDS a oslabeným nadpriemerom KDĽ a v r. 1998 výrazným nadpriemerom HZDS a nadpriemerom SNS. Na druhej strane tento elektorát sa vyznačoval podpriemernými pozíciami SĽ v r. 1992, Spoločnej voľby a DÚ v r. 1994 a SĽ a SDK v r. 1998. Trendom v celom období bolo posilňovanie orientácie na HZDS a SNS, stabilným bol postupný odklon od SĽ (Krivý, 2001).
- gréckokatolícky elektorát sa vyznačoval výraznou akceptáciou SĽ vo voľbách v r. 1992, nadpriemernou akceptáciou Spoločnej voľby, ZRS a KDĽ v r. 1994 a veľmi výraznou akceptáciou SOP v r. 1998 (čo však bolo podmienené regionálne). Podpriemerné výsledky dosiahlo v gréckokatolíckom prostredí v r. 1992 HZDS a SNS. Tieto strany tu dosiahli podpriemerný výsledok aj vo voľbách v r. 1994 a 1998, avšak čoraz menej podpriemerný. Hlavným trendom tu teda bolo oslabovanie odporu voči HZDS a oslabovanie podpory pre SĽ. (Krivý, 2001).
- evanjelický elektorát sa vyznačoval nadpriemernou podporou pre HZDS a SĽ v r. 1992, SĽ a ZRS v r. 1994 a SĽ v r. 1998. Na druhej strane odmietal KDĽ a SNS vo voľbách v r. 1992 a 1994 a SDK vo voľbách v r. 1998. Trendom tu bolo zreteľné oslabovanie podpory HZDS a dlhodobá silná podpora SĽ. Stabilné bolo odťahovanie sa od KDĽ a s ním spätých strán (Krivý, 2001).
- ateistický elektorát sa vyznačoval nadpriemernou podporou SĽ, ODÚ a DS-ODS v r. 1992, DÚ, DS a Spoločnej voľby v r. 1994 a SDK v r. 1998. Tento elektorát vyjadril podpriemernú podporu HZDS a KDĽ v r. 1992 a 1994 a HZDS aj v r. 1998. Najsilnejším trendom tu bolo oslabovanie podpory HZDS a silnejšia podpora občianskym stranám (Krivý, 2001).

Relevantné výsledky pri skúmaní ideovej orientácie jednotlivých religióznych skupín v SR priniesol výskum latentných ideových typov (t.j. typov, ktoré vyplývajú z odpovedí respondentov na otázky, týkajúce sa ich postojov ku konkrétnym otázkam). Bolo zistené, že rímskokatolíci sú prevažne národnári a konzervatívci. Gréckokatolíci sú prevažne komunisti, národnári a socialisti. Evanjelici sú prevažne socialisti, liberáli a komunisti. Obyvatelia bez vyznania sú prevažne liberáli a socialisti (Krivý, 2001).

8. Geografické aspekty religióznych systémov vo svete

Najvýznamnejšími religióznymi systémami na svete sú kresťanstvo (32,4 %), islam (19,6 %), hinduizmus (12,8 %), taoizmus a konfucianstvo (6,3 %) a budhizmus (6 %). V rámci kresťanstva je dominantnou vetvou katolicizmus, nasledovaný protestantizmom, ostatnými kresťanskými vyznaniami a pravoslávím. Pomerne početnú skupinu obyvateľov sveta tvoria bezkonfesijní (15,5 %).

Religía	Počet vyznávačov (tis.)	podiel z počtu obyvateľov v %
Kresťanstvo	1 893 867	32,4 %
<i>Katolicizmus</i>	1 040 354	17,8 %
<i>Protestantizmus</i>	333 913	5,7 %
<i>Pravoslávie</i>	223 204	3,8 %
<i>Ostatné kresťanské religie</i>	296 396	5,1 %
Islam	1 147 494	19,6 %
Budhizmus	353 141	6,0 %
Judaizmus	14 890	0,3 %
Hinduizmus	746 797	12,8 %
Džinizmus	4 016	0,1 %
Sikhizmus	22 518	0,4 %
Zoroastrizmus	272	0,0 %
Šintoizmus	2 672	0,0 %
Taoizmus a konfucianstvo	369 446	6,3 %
Primárne religie a špiritizmus	232 135	4,0 %
Nové religie	98 699	1,7 %
Bahaizmus	7 666	0,1 %
Bez vyznania a ateisti	906 895	15,5 %
Ostatní	48 321	0,8 %
Počet obyvateľov	5 848 739	100,0 %

Prameň: upravené podľa Rinschedeho, 1999, s. 52.

Tabuľka č. 11: Počet vyznávačov jednotlivých religii vo svete v r. 1997

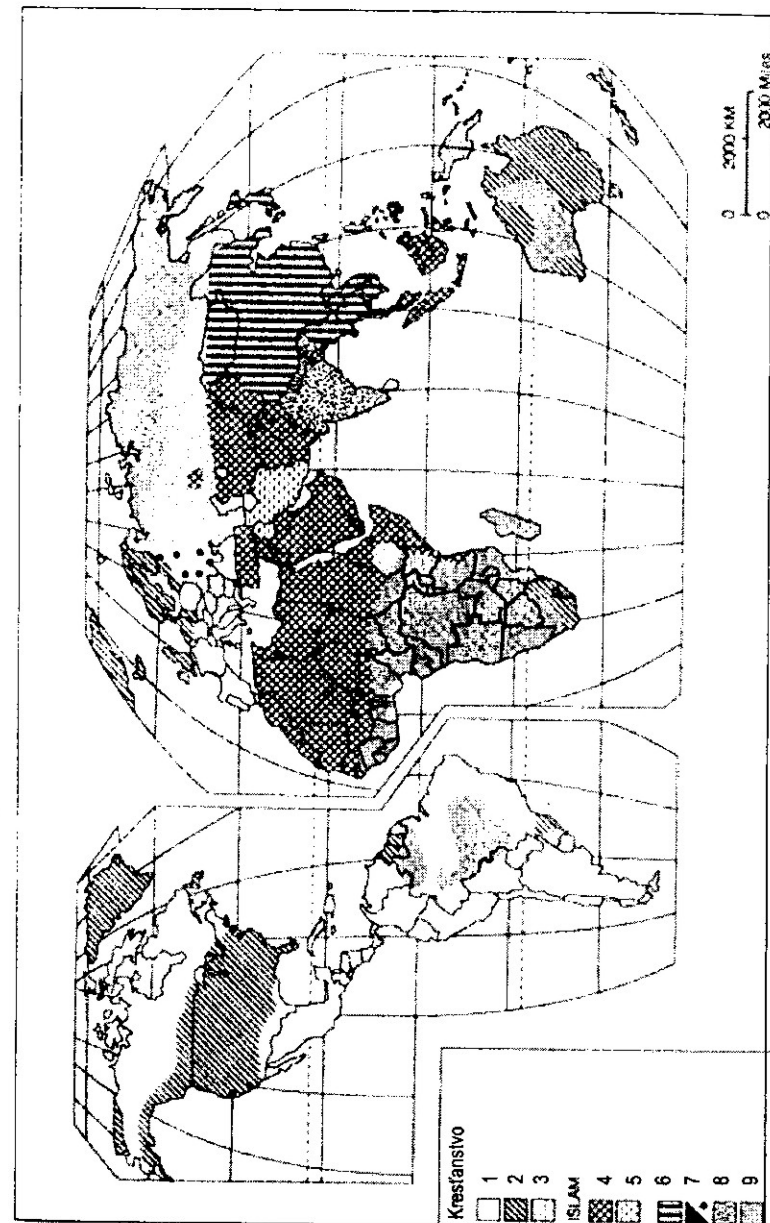
Pri porovnaní so stavom na začiatku 20. storočia je možné konštatovať, že vzostup podielu zaznamenali islam (z 12,4 % v r. 1900) a hinduizmus (z 12,4 % v r. 1900). Mierny pokles zaznamenali kresťanstvo (34,4 % v r. 1900), budhizmus (7,8 % v r. 1900). Väčší pokles bol zaznamenaný u čínskych religii (23,5 % v r. 1900) a primárnych religii (7,4 % v r. 1900). Celkove došlo k poklesu miery religiozity obyvateľstva sveta vplyvom sekularizácie a v niektorých oblastiach násilnej ateizácie. Kým v r. 1900 sa k bezkonfesijným a ateistom zaradilo 0,2 % obyvateľov sveta, v r. 1997 to bolo už 15,5 % obyvateľov sveta (Park, 1994, Rinschede, 1999).

Rozmiestnenie jednotlivých religióznych systémov vo svete nie je rovnomerné. Z tohto dôvodu je potrebné osobitne sledovať jednotlivé svetadiely a v ich rámci religiózno-geografické regióny, ktorých sme vyčlenili 23.

Svetadiel/región	prevládajúce a významne zastúpené religiózne systémy
EURÓPA	kresťanstvo
Severná Európa	protestantizmus
Západná a juhozápadná Európa	katolicizmus, protestantizmus
Stredná Európa	katolicizmus, protestantizmus, pravoslávie
Juhovýchodná Európa	pravoslávie, katolicizmus, sunnitský islam
Východná Európa	pravoslávie
AFRIKA	kresťanstvo, islam, primárne religie
Severná Afrika	islam
Transsaharský región	islam, primárne religie
Rovníková a južná Afrika	kresťanstvo, primárne religie
Ostrovná Afrika	kresťanstvo, islam
ÁZIA	islam, hinduizmus, taoizmus a konfucianstvo, budhizmus, kresťanstvo
Juhozápadná Ázia	islam, kresťanstvo, judaizmus
Stredná Ázia	islam, pravoslávie
Južná Ázia	hinduizmus, islam, budhizmus, sikhizmus
Juhovýchodná Ázia	budhizmus, kresťanstvo
Austronézia	islam, kresťanstvo
Východná Ázia	budhizmus, konfucianstvo, taoizmus, šintoizmus
AUSTRÁLIA a OCEÁNIA	protestantizmus, katolicizmus, primárne a miestne kulty
Austrália a Nový Zéland	protestantizmus, katolicizmus, primárne religie
Papua a Melanézia	protestantizmus, katolicizmus, primárne religie
Mikronézia a Polynézia	protestantizmus, katolicizmus, primárne religie
SEVERNÁ AMERIKA	protestantizmus, katolicizmus
Kanada	katolicizmus, protestantizmus
USA	protestantizmus, katolicizmus, judaizmus
LATINSKÁ AMERIKA	katolicizmus, protestantizmus, miestne kulty
Stredná Amerika	katolicizmus
Karibský región	katolicizmus, protestantizmus, miestne kulty
Južná Amerika	katolicizmus

Tabuľka č. 12: Religiózno-geografické regióny sveta

OBR. 30: Rozšírenie a dominancia vyznávačov hlavných religii vo svete (podľa Parka 1994, s. 63).
 1 - rímskokatolíci, 2 - protestanti, 3 - východné kresťanské cirkvi a pravoslávie, 4 - sunniti,
 5 - šíiti, 6 - budhisti, 7 - judaisti, 8 - hinduisti, 9 - animisti

8.1. Geografické aspekty religii v Európe

Európa je zväčša kresťanským svetadielom. Ku kresťanstvu sa hlási 75,7 % obyvateľov Európy (vrátane Ruska). Okrem toho je pre Európu príznačný najvyšší podiel bezkonfesijných a ateistov (18,8 %) spomedzi všetkých svetadielov. V rámci jednotlivých základných prúdov kresťanstva sa najvýraznejšie uplatňuje katolicizmus, ku ktorému sa hlási 39,3 % obyvateľov. K pravoslávii sa hlási 22,9 % a k protestantizmu 11,8 % obyvateľov. Z mimokresťanských cirkví má výraznejšie zastúpenie islam (4,3 %) a judaizmus (0,4 %). Z hľadiska konfesijnej štruktúry obyvateľstva je možné Európu rozdeliť na 5 religiózno-geografických regiónov: severnú, západnú a juhozápadnú, juhovýchodnú, východnú a strednú Európu.

Religia	Počet vyznávačov (tis.)	podiel z počtu obyvateľov v %
Kresťanstvo	552 183	75,7 %
<i>Katolicizmus</i>	286 902	39,3 %
<i>Protestantizmus</i>	85 924	11,8 %
<i>Pravoslávie</i>	166 908	22,9 %
<i>Ostatné kresťanské religie</i>	12 449	1,7 %
Islam	31 347	4,3 %
Budhizmus	1 478	0,2 %
Judaizmus	2 932	0,4 %
Hinduizmus	1 520	0,2 %
Sikhizmus	497	0,1 %
Taoizmus a konfuciánstvo	226	0,0 %
Primárne religie	1 220	0,2 %
Nové religie	122	0,0 %
Bahaizmus	104	0,0 %
Bez vyznania a ateisti	137 203	18,8 %
Ostatní	337	0,0 %
Počet obyvateľov	729 169	100,0 %

Prameň: upravené podľa Rinschedeho, 1999, s. 52.

* vrátane Ruska

Tabuľka č. 13: Počet vyznávačov jednotlivých religii v Európe* v r. 1997

V *severnej Európe* dominuje protestantizmus. Jej vymedzenie je širšie ako určujú geografické hranice. K protestantským krajinám patria (Filipi, 1998, s. 117) Island (98 % obyvateľov), Faerské ostrovy (97 %), Nórsko (96 %), Švédsko (97 %), Dánsko (97 %), Fínsko (94 %) a Estónsko (26 %). V týchto krajinách (vrátane Grónska) majú prevahu evanjelici augsburského vyznania (luteráni). V menšej miere sú tu zastúpené ďalšie protestantské cirkvi - baptisti (Švédsko, Nórsko), metodisti (Nórsko), adven-

tisti siedmeho dňa (Dánsko, Nórsko), členovia armády spásy (Švédsko). Na krajnom severe a v Grónsku sa možno stretnúť so šamanizmom (Laponci, Eskimáci). Z ďalších mimokresťanských cirkví sa vyskytujú moslimovia a budhisti (najmä vo Švédsku). Do tohto protestantského regiónu možno zaradiť aj Veľkú Britániu (anglikáni) a severnú časť Holandska (provincie na sever od Rýna). Vo *Veľkej Británii* sa popri anglikanizme stretávame s kalvinizmom (presbyteriáni v Škótsku a menej v Anglicku a Walese), metodizmom (severné Anglicko a Cornwall), baptizmom a v malej miere aj s ostatnými protestantskými denomináciami (Pučkov, 1978). Severné Írsko (Ulster) má zložitú religióznu štruktúru, v ktorej dominujú protestanti (63 %), početná je katolícka menšina (35 %). Stret záujmov týchto skupín viedol k eskalácii napätia a od r. 1969 v Ulsteri prebieha občianska vojna, ktorá si vyžiadala v r. 1969-1994 vyše 3 tisíc obetí teroristických útokov (konflikt odráža okrem religióznych aj sociálne a ekonomické napätia). Katolicizmus sa vyskytuje aj v iných častiach Veľkej Británie, najmä na severe a juhovýchode. Popri tom, vďaka intenzívnym imigračným vlnám po druhej svetovej vojne sú medzi prisťahovalcami hojne zastúpení hinduisti (1 %), sikhovia (1 %), judaisti (1 %), moslimovia a budhisti. V *Holandsku* tvoria protestanti 25 % obyvateľstva, pričom tu dominuje kalvinizmus. Protestantskými regiónmi sú všetky provincie ležiace severne od Rýna a provincia Zeeland v juhozápadnej časti krajiny. V severnej Európe pomerne výrazne pokročil sekularizačný proces. V tomto smere je potrebné opatrne interpretovať štatistiky o religióznej príslušnosti obyvateľstva, pretože v mnohých prípadoch ide len o formálnych príslušníkov jednotlivých cirkví, ktorí nie sú praktizujúcimi členmi cirkví. Vysoké zastúpenie majú ateisti v Estónsku.

V *západnej a juhozápadnej Európe* dominuje katolicizmus. Do tohto regiónu zaraďujeme Írsko, juhovýchodné Holandsko, Belgicko, Luxembursko, Francúzsko, Španielsko, Andorru, Portugalsko, Maltu, Monaco, Taliansko, San Marino a Vatikán. Vo všetkých uvedených krajinách predstavujú rímskokatolíci rozhodujúcu väčšinu obyvateľstva.

V *Írsku* tvoria katolíci 95 % obyvateľstva. Protestantskú menšinu tvoria anglikáni a presbyteriáni (najmä pri hraniciach so Severným Írskom a južne od Dublinu), žije tu aj nepočetná skupina judaistov. Katolíckymi provinciami v *Holandsku* sú Severné Brabantsko a Limbursko. Okrem rímskokatolíkov tu žijú malé skupiny starokatolíkov. V *Luxembursku* tvoria katolíci 95 % obyvateľov, v *Belgicku* 75 % (tu je početná skupina bezkonfesijných a malá skupina židov - obmedzuje sa na Brusel a Antverpy). Vo *Francúzsku* sa ku katolicizmu hlási 82 % obyvateľov štátu. Pomerne početná je skupina bezkonfesijných, ktorá je výsledkom sekularizačných procesov. Protestantská menšina je vo Francúzsku pomerne málo významná (1,4 %). Prívrženci kalvinizmu žijú v Paríži a v niektorých okrajových územiach (Normandia, Pyreneje, okolie Marseille), luteráni sú sústredení v Alsasku a Lotrinsku. V Paríži a okolí (v menšej

miere aj v iných veľkých mestách - Marseille, Lyon, Nice a Toulouse) žije početná judaistická menšina (1,3 % - cca 600 tis., čo je najviac spomedzi európskych krajín). Vďaka imigrácii rastie podiel moslimov (4,5 %), ktorí pochádzajú najviac z Alžírka, Tuniska a Maroka. Silné pozície má katolicizmus v *Španielsku* (94,2 %) a *Portugalsku* (92 %, najmä na severe). Protestantov v oboch krajinách je veľmi málo, podobne omnoho menej pokročilá je sekularizácia v porovnaní s Beneluxom a severnou Európou. Špecifický charakter má *Gibraltar*, kde sú rímskokatolíci síce v prevahe (77 %), ale pomerne výrazné zastúpenie majú anglikáni (7 %), moslimovia (7 %), židia (2,5 %) a iní. *Taliansko* je taktiež výrazne katolícka krajina (97,2 %). Vo vysoko industrializovanej a urbanizovanej severnej časti krajiny sa prejavili efekty sekularizačného procesu. Protestantov je málo, v Piemonte žije známa, ale málo početná valdenská sekta. Grécka a albánska menšina, žijúca najmä v Apúlii a južnej Kalábrii a sčasti na Sicílii, sa hlási ku gréckokatolíkom. V krajine žije malá židovská menšina (cca 30 tis.). *Vatikán* (100 %) a *San Marino* (99,8 %) patria k štátom s najvyšším podielom rímskokatolíkov na svete.

Stredná Európa má pomerne pestrú religióznu štruktúru obyvateľstva. Väčšina obyvateľstva sa hlási ku katolicizmu, avšak významné pozície má protestantizmus a vo východných regiónoch sa vyskytuje aj pravoslávie. V niektorých častiach regiónu sa prejavili výrazné sekularizačné tendencie, ktoré mali v postkomunistických krajinách silnú väzbu na násilnú ateizáciu spoločnosti. Stredná Európa je teda z religiózno-geografického hľadiska, najmä vo svojej východnej časti, prechodným územím medzi západno- a východokresťanskou kultúrou. Do tohto regiónu možno zaradiť Švajčiarsko, Lichtenštajnsko, Nemecko, Rakúsko, Slovinsko, Maďarsko, Česko, Slovensko, Poľsko a dve pobaltské krajiny - Litvu a Lotyšsko.

Švajčiarsko je krajinou s miernou prevahou katolicizmu (47 %) nad protestantizmom (43,5 %). Protestanti (kalvinizmus) prevládajú v kantonoch Bern, Appenzel Auser-Rhoden, Schaffhausen, Vaud, Zürich, Neuchatel, Basel-vidiek, Basel-mesto, Thurgau a Glarus. Katolíci prevládajú v kantonoch Unterwalden-Obwalden, Valais, Appenzell Inner-Rhoden, Uri, Schwyz, Unterwalden-Nidwalden, Ticino, Freiburg, Luzern, Zug, St. Gallen, Solothurn, Ženeva, Graubünden a Aargau. Vďaka diferencovaným parametrom prirodzeného pohybu obyvateľstva sa v ostatných decéniách zvyšuje zastúpenie katolíkov na úkor protestantov. Vo Švajčiarsku pôsobia aj iné menšie protestantské cirkvi (metodisti, adventisti), židia a starokatolíci. Ich počet však nie je vysoký. V *Lichtenštajnsku* dominujú katolíci (86 %), protestanti tvoria 8 % obyvateľov. Pomer medzi katíkmi (34 %) a protestantmi (39 %) v *Nemecku* je vyrovnaný. Značný podiel majú bezkonfesijní. Z iných religióznych systémov je tu zastúpený islam (3 %) a judaizmus (0,1 %). Protestanti dominujú v *Šlezvicku-Holštajnsku*, *Meklenbursku* a *Prednom Pomoransku*, *Berlíne-Brandenbursku*, *Sasku-Anhaltsku*, *Sasku*, *Durýnsku*, *Dolnom Sasku*, *Brémach* a *Hessensku*. Protestanti v *Nemecku* sa hlásia

k luteranizmu (celkom 30 %), menej ku kalvinizmu (najmä na severe v *Dolnom Sasku*, *Hessensku*, *Falcku*, *Lippe* a *Bádensku*). V niektorých oblastiach vznikli spojené luteránsko-kalvínske cirkvi (napr. vo *Vestfálsku*, *Porýni*, *Brémach*, *Hessensku* a *Nasavsku*, *Sasku*, *Sasku-Anhaltsku*, *Berlín-Brandenbursku*). Katolíci sú rozšírení najmä v západnom a južnom *Sársku*, *Bavorsku*, *Porýni-Falcku*, *Severnom Porýni-Vestfálsku*, *Bádensku-Württembersku* a v oblasti *Hornej Lužice* na východe *Saska*. Okrem katolíkov a protestantov žije v *Nemecku* početná moslimská menšina, tvorená najmä imigrantmi z *Turecka*. Religiózny obraz *Nemecka* dotvárajú starokatolíci a židia. V *Rakúsku* majú prevahu katolíci (85 %). Protestanti (5,7 %) sú rozmiestnení po malých skupinách v celej krajine. Kompaktnejšie územie zaberajú (luteráni) v mestečku *Hallstatt* a okolí pri rovnomennom jazere juhovýchodne od *Salzburgu*. V *Rakúsku* žijú aj starokatolíci (32 tis.) a židia (10 tis.). *Slovinsko* je prevažne katolícke (70,8 %), v malej miere sú tu zastúpení protestanti (1 %), moslimovia (1 % - imigranti z *Bosny*), pravoslávni a gréckokatolíci (2 % - najmä príslušníci srbskej menšiny). Početnú skupinu tvoria bezkonfesijní. *Maďarsko* sa vyznačuje prevahou katolicizmu (64 %), avšak výrazné zastúpenie má aj protestantizmus (25 %). V *zadunajskej* časti *Maďarska* majú prevahu katolíci, na území medzi *Dunajom* a *Tisou* sú katolíci premiešaní s protestantmi, v *Zátisi* žijú prevažne protestanti. Najvýraznejšie zastúpenie majú v župe *Hajdú-Bihar*. Ide prevažne o kalvínov (20 %), v menšej miere sa v *Maďarsku* vyskytujú luteráni (5 %). Ostatné protestantské skupiny majú malý počet vyznávačov (baptizmus, adventizmus, metodizmus). Vo východnej časti *Maďarska* je zastúpené pravoslávie (0,5 %), ku ktorému sa hlási aj srbská menšina (žijúca v okolí *Moháča* a tiež v *Szentendre* pri *Budapešti*). V severovýchodnej časti krajiny sa vyskytujú gréckokatolíci (župy *Szabolcs-Szatmár-Bereg* a *Borsod-Abauj-Zemplén*). Židia (80 tis.) žijú najmä v *Budapešti*. *Česko* je krajina s výrazným zastúpením obyvateľstva bez vyznania (40 %), najmä v severnej polovici *Čiech*. Vyššia religiozita je v južných *Čechách*, na *Morave* a *Sliezsku*. Medzi jednotlivými konfesijnými skupinami majú najvyšší podiel katolíci (39,2 %). Najvyššie zastúpenie majú rímskokatolíci na južnej *Morave* (*Zlínsky*, *Jihlavský* a *Brněnský kraj*). Protestanti tvoria len menejpočetnú menšinu (4,1 %). Tvoria ich vyznávači luteránsko-kalvínskej *Česko-bratskej evanjelickej cirkvi* (stredné a východné *Čechy*, severozápadná *Morava*), vyznávači *Československej cirkvi husitskej* (východné *Čechy*), luteráni (*Sliezsko*) a málopočetné skupiny príslušníkov ostatných protestantských cirkví. V *Českej republike* žijú aj pravoslávni (*Podbořansko* a *okolie Uničova*) a v malej miere i židia (*Daněk-Štěpánek*, 1992). *Slovensko* je krajina s prevahou katolicizmu (60 %). Rímskokatolíci žijú na celom území štátu. Úplnú dominanciu majú na *Kysuciach*, *hornej Orave*, *Záhori*, *Ponitří*, okolí *Trnavy*. Protestanti tvoria 8 % obyvateľstva krajiny. Väčšinu z nich tvoria luteráni, tvoriaci viaceré oblasti koncentrácie, ktoré sú rozptýlené po celom štáte (*Myjavská pahorkatina*, *stredné Považie*, *Turiec*, *horný Liptov*, *dolná Orava*, *Zvolenská kotlina*, *Hont*, *Novohrad*, *Gemer* a *Malohont*, *stredné Potoplie*). Na juhu *Slovenska* žijú kalvíni, zväčša príslušníci

maďarskej menšiny. V severovýchodnej časti (východná a severná časť Prešovského kraja) žijú gréckokatolíci (3,4 %) a pravoslávni (0,7 %). K bezkonfesijným sa hlási takmer 10 % obyvateľstva štátu, žijúcich v mestách a industrializovaných oblastiach. Pre *Poľsko* je charakteristická dominancia katolicizmu (95,4 %). Popri rímskokatolíckoch, žijú v krajine gréckokatolíci (cca 300 tis.), predovšetkým v juhovýchodnom Poľsku. Je tu aj starokatolícka (poľskokatolícka) cirkev (Kielecké a Lublinské vojvodstvo). K pravoslávii sa hlási 1,5 % obyvateľov štátu. Ide najmä o príslušníkov bieloruskej a rusínsko-ukrajinskej menšiny vo východnom a juhovýchodnom Poľsku (Bialostocké a Rzeszowské vojvodstvo) a sčasti aj v západnom Poľsku (napr. v Zielonogorskom, Legnickom, Wroclawskom a Gorzowskom vojvodstve, kde boli pravoslávni násilne presídlení po druhej svetovej vojne v rámci akcie "Wisła"). Osobitnú skupinu tvoria staroobradníci (okolie Suvaliek). Protestantiskú menšinu predstavujú luteráni (Sliezske, Lodž, časť Mazurov a Kašubov na severe Poľska). Málopočetné skupiny tvoria ďalšie protestantské denominácie (metodisti, baptisti, adventisti). K moslimom sa hlásia polonizovaní Tatári (okolie Sokolki na severovýchode krajiny) a malú skupinu tvoria židia (8 tis. - Krakov, Varšava, Wroclav). *Litva* je prevažne katolícka (80 %). Protestantiskú menšinu (4,5 %) tvoria najmä luteráni, žijúci na juhozápade krajiny. Pravoslávie (5 %) reprezentujú príslušníci ruskej, bieloruskej a ukrajinskej menšiny. V *Lotyšsku* sú protestanti (30 %) tvorení prevažne luteránmi a rímskokatolíci (38 %) takmer početne vyrovnanými konfesijnými skupinami. Treťou skupinou sú pravoslávni (14 %), ku ktorým sa hlásia príslušníci početnej ruskej, bieloruskej a ukrajinskej menšiny. Evanjelici žijú najmä na severe a západe krajiny, rímskokatolíci na juhu a východe (latgalské obyvateľstvo). Pravoslávne obyvateľstvo je viazané na mestá.

Juhovýchodná Európa má pestrú religióznu štruktúru obyvateľstva. Prevalu má pravoslávie. V menšej miere je zastúpený katolicizmus a v minimálnej protestantizmus. Okrem kresťanstva sa v tomto regióne výraznejšie presadzuje islam. Náboženské rozdiely sú tu jednou z príčin politických napätí a religiózny faktor možno označiť za významnú príčinu vojnových udalostí na území bývalej Juhoslávie v 90. rokoch 20. storočia. Do regiónu zaraďujeme krajiny na Balkáne - Chorvátsko, Bosnu a Hercegovinu, Juhosláviu (tvorenú Srbskom a Čiernou Horou), Macedónsko, Albánsko, Rumunsko, Bulharsko a Grécko.

Chorvátsko je štátom s prevahou katolicizmu (76,5 %). K pravoslávii (11,1 %) sa hlási srbská menšina, žijúca hlavne vo východnom Slavónsku. Malú časť obyvateľstva tvoria moslimovia (1,2 %), pochádzajúci z Bosny a protestanti (1,4 %). V Záhrebe žije malá skupina židov. *Bosna a Hercegovina* predstavuje z religiózneho hľadiska pestré územie. Pred občianskou vojnou (1992-1995) tu boli najpočetnejšou skupinou moslimovia (40 %), tvorení islamizovaným slovanským obyvateľstvom (Bosniakmi). Druhá skupinu tvorili pravoslávni Srbi (31 %) a tretiu katolícki Chorváti (15 %). V malej

miere sa tu vyskytovali protestanti (4 %). Po prijatí Daytonskej mierovej zmluvy v r. 1995 žijú pravoslávni Srbi v Republike srbskej, ktorá teritoriálne pozostáva z dvoch území, zahŕňajúcich severnú a východnú časť štátu, spojenú oblasťou Brčka. Moslimovia žijú v strednej časti krajiny a katolíci žijú v Hercegovine a v ostatných regiónoch na juhozápade štátu (Bosniansko-chorvátska federácia). *Juhoslávia* je štátom s dominanciou pravoslávia (65 %). K pravoslávii sa hlásia obyvatelia Srbska a Čiernej Hory. Zastúpený je katolicizmus (4 %). Spolu s protestantizmom (1 %) je rozšírený najmä vo Vojvodine. K luteránstvu sa hlásia príslušníci slovenskej menšiny, maďarská menšina sa hlási ku kalvinizmu. Početnú skupinu tvoria vyznávači islamu (19 %), reprezentovaní albánskym obyvateľstvom v Kosove. Religiózny obraz Juhoslávie dotvárajú bezkonfesijní (10 %). *Macedónsko* je taktiež prevažne pravoslávne (67 %). K islamu (30 %) sa hlásia príslušníci albánskej a tureckej menšiny, žijúci najmä na severozápade krajiny (v okrskoch Tetovo, Gostivar, Kičevo a Debar). *Albánsko* je popri európskej časti Turecka jedinou európskou krajinou, v ktorej sú kresťania v menšine. Väčšina obyvateľov štátu vyznáva islam (65 %). Dve tretiny z nich sa hlásia k sunnitskému islamu, tretinu obyvateľov tvorí šiitska sekta bektášov. Islam prevláda v strednom Albánsku. Na severe krajiny je rozšírený katolicizmus (10 %), na juhu Albánska žijú pravoslávni (20 %). V *Rumunsku* prevláda medzi veriacimi pravoslávie (86,8 %), pričom najvýraznejšie dominuje vo valašskej, moldavskej časti štátu, v Bukovine a Dobrudži. Gréckokatolíci (1 %) sa vyskytujú vo viacerých dištriktoch v Sedmohradsku - Cluj, Maramures, Satu Mare, Bihor a Alba. V Harghite sa vyskytujú aj arménskokatolíci. Rímskokatolicizmus (5,1 %) je rozšírený v prostredí maďarskej a málopočetnej nemeckej menšiny v Sedmohradsku (dištrikty Hargita, Arad, Bihor, Covasna, Timis, Satu Mare). V Sedmohradsku a Banáte žijú aj protestanti, predovšetkým maďarskí kalvíni (3,5 %) (dištrikty Mures, Cluj, Harghita, Covasna, Bihor a Satu Mare). V okolí Brašova, Sibine a medzi slovenskou menšinou v Banáte sa vyskytujú luteráni (0,2 %). K protestantom sa radia baptisti (0,5 %), adventisti (0,3 %) a päťdesiatnici (1,0 %). Unitári (0,3 %) žijú v dištriktoch Harghita, Covasna a Cluj. Z ďalších menšín žijú v Rumunsku staroobradníci, príslušníci arménskej apoštolskej cirkvi, moslimovia (0,2 %) a židia. Moslimovia sa vyskytujú najmä na hraniciach s Besarabiou (časť Moldavska) a na Dobrudži (Snačov, 1998). *Bulharsko* je pravoslávna krajinou (84 %). Islam (13 %) vyznávajú príslušníci tureckej menšiny a turkizovaní Bulhari (Pomaci), ktorí žijú predovšetkým vo východných Rodopoch (Kardžali, Smoljan, Chaskovo) a v severovýchodnej časti Bulharska (okolie Šumenu a Ruse). Nevelké skupiny katolíkov (1,5 %) žijú v okolí Plovdivu a na strednom Dunaji. Malá časť obyvateľstva sa hlási ku gréckokatolíkom (0,2 %) a protestantom (baptisti, adventisti, päťdesiatnici a metodisti). *Grécko* je pravoslávna krajina (97,6 %). Rímskokatolíci sú tu vo výraznej menšine (0,4 %) a žijú na viacerých ostrovoch (Korfu, Kréta, Chios, Tinos, Naxos, Santorin). Gréckokatolíkov je veľmi málo a vyskytujú sa v Aténach a v gréckej časti Macedónska. Protestanti tvoria 0,1 % obyvate-